

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет соціальних наук та соціальних технологій

Кафедра політології

Дипломна робота з політології на тему:

«Праві альтернативи демократії в Україні (ідеологічні основи,
становлення, еволюція і сучасний стан).»

Виконав: студент 4-го року

навчання:

Спеціальності

052 Політологія

Астаф'єв М. Є.

Керівник: Гарань О.В.

Доктор історичних наук, професор

НаУКМА

Київ – 2025 р.

План

Вступ.....	с.4-7
Розділ I. Ідеологічні джерела правих альтернатив на початку XX століття.....	с.8-19
1.1. Націократія: ієрархія, корпоративізм, національний інтерес.....	с.8-11
1.2. Класократія: соціальні класи як основні елементи державного будівництва та націєтворення.....	с.11-13
1.3. Інтегральний націоналізм: ідеологія дії.....	с.13-14
1.4. Сакральний порядок як альтернатива демократичному плюралізму.....	с.14-15
1.5. Основоположні інститути - церква, стан, клас, сім'я і держава в уявленнях засновників українських правих ідеологій.....	с.15-19
Розділ II. Аналіз ідеологічних джерел правих альтернатив демократії.....	с.20-31
2.1. Порівняльний аналіз концепцій Липинського, Донцова та Сціборського.....	с.20-24
2.2. Вплив загальноєвропейських ідеологій на українську правницю.....	с.24-29
2.3 Значення мілітаризму в правих концепціях.....	с.29-31
Розділ III. Правий рух від визвольних змагань до сьогодення.....	с.32-53
3.1. Праві альтернативи у період міжвоєнної еміграції: УНДО, уряд УНР в екзилі, гетьманський рух.....	с.32-34

3.2. Заснування і перетворення ОУН і УПА, революційний націоналізм, авторитарний вождизм.....	с.34-37
3.3. Правиця після розпаду Радянського союзу: УНА-УНСО, КУН, галицький традиціоналізм 1990-х.....	с.37-40
3.4. Націократія, класократія та інтегральний націоналізм у публіцистиці з 1990х	с.40-43
3.5. Відродження гетьманської ідеї.....	с.43-45
3.6. Азовський рух – історія становлення найкількісніших ідеологічно правих військових частин.....	с.45-48
3.7. Від правих організацій до військових підрозділів.....	с.48-53
Висновки.....	с.54-57
Використані джерела.....	с.58-61
Анотація.....	с.62

Вступ.

У контексті тривалого протистояння України із російським агресором, а також властивих недосконалостей демократії — інституційної слабкості, нездатності громадянського контролю влади під час війни та зростання недовіри до державних організацій — рішення екзистенційних проблем та особливо тема правих альтернатив демократичній системі цінностей набувають особливої ваги. Хоча демократичний режим залишається офіційним, встановленим у конституції ідеалом, в політичному дискурсі дедалі більше поширюються і розвиваються концепції, що ставлять під сумнів ефективність ліберальної демократії, доцільність і етичну прийнятність сучасної парадигми всезагальних демократичних виборів, прав і свобод, особливо в умовах війни, постколоніальної травми й глобального виклику ідентичності.

В українському ідеологічному просторі сучасні праві ідеї мають глибоке коріння. Їх ядерні ідеологічні концепції формувалися ще на початку ХХ століття у працях В'ячеслава Липинського, Дмитра Донцова, Миколи Сціборського та інших. Концепції класократії, націократії, інтегрального націоналізму хоча натхненні загальноєвропейськими ідеологіями, включають консерватизм, націоналізм, елітизм, аристократизм, волюнтаризм, мілітаризм, однак були створені як актуальні для особливого українського контексту. Натомість сьогодення диктує оновлені правила гри, чим ставить праві рухи і українське суспільство в цілому як перед загрозами, так і можливостями: з одного боку, сусідство з ліберально-демократичними країнами Європейського союзу, з іншого – російським агресором. Одні міжнародні актори здатні тиснути через не надання підтримки, а інші – використання проспонсованих маріонеткових політичних партій, громадських організацій, медіа, пряму воєнну агресію.

У даній дипломній роботі використано низку методів, що дозволяють всебічно осмислити феномен правих альтернатив демократії в Україні у їхньому ідеологічному, політичному, історичному, соціальному та культурному вимірах.

Поєднання історико-ідеологічного аналізу з інструментами якісного емпіричного дослідження дає змогу виявити як витoki та логіку правих ідеологій, так і механізми їхнього функціонування у сучасному українському суспільстві.

Історико-ідеологічний метод дозволяє простежити становлення базових ідей правих альтернатив ще з початку ХХ століття — у працях ідеологічно правих мислителів. Цей підхід охоплює порівняння основних концептів класократії, націократії, інтегрального націоналізму з новітніми формами гетьманства, етнонаціоналізму та консерватизму

Кейс-стаді використано для аналізу діяльності окремих правих рухів та організацій, зокрема Азовського руху включно з тими, що діють в час війни: Центурією і Штурмом, а також «Правого сектора», невід'ємною частиною якого є «Права молодь», Українського союзу гетьманців-державників, Младокласократів, Українського інституту консервативних досліджень та інновацій тощо. Досліджено медіа-активність таких організацій у соціальних мережах, їхню участь у громадській діяльності, культурних подіях, а також у спротиві російській агресії.

Дискурс-аналіз застосовується для вивчення публічних виступів, візуального контенту, символіки та політичної риторики правих організацій. Увага приділена узагальненню та систематизації змісту курсової роботи, що була присвячена в тому числі аналізу образів та символів відповідно до моделі Ролана Барта — для виявлення глибинних сенсів, закладених у зображеннях, плакатах, гаслах.

Контент-аналіз використано для систематизації наративів та ідеологічних конструкцій у дописах, публікаціях і коментарях представників правих організацій, що дозволяє виявити повторювані теми, риторику та акценти.

Порівняльний аналіз дає можливість виявити відмінності та спільні риси між правими рухами в Україні (як традиціоналістського консервативно-

націоналістичного, так і націоналістично-консервативного більш радикального спрямування), а також провести паралелі з європейськими аналогами.

Застосування сукупності цих методів забезпечує багаторівневе осмислення теми, дозволяє уникнути спрощених висновків та виявити як внутрішню логіку функціонування правих альтернатив, так і специфіку їх адаптації до умов воєнного часу в Україні.

Тема правих альтернатив демократії в Україні не є повністю опрацьованою в межах української політичної науки. У більшості наукових і публіцистичних праць праві рухи розглядаються фрагментарно — як маргінальні або радикальні утворення, часто без урахування їхньої ідеологічної складності, глибоких історичних коренів і внеску в культуру.

Теоретичні засади, на які спираються сучасні українські праві, беруть початок у творчості таких мислителів, як В'ячеслав Липинський, Дмитро Донцов, Микола Сціборський. Їм присвячено окремі праці українських дослідників (І. Лисяк-Рудницька, Я. Грицак, В. Шевченко), проте їхній вплив на сучасні праві проекти часто розглядається поза контекстом останніх подій — вповномасштабної війни, недостатньо простежений зв'язок з кризою демократії, духовним пошуком у громадянському суспільстві. Зокрема існує зацікавленість у перш за все націоналістичних правих організаціях (праці О. Забужко, В. Гриньова, А. Єрмоленко, С. Квіт), однак консервативні і монархічні елементи лишаються поза основним дослідницьким полем.

Інші джерела, які набувають особливої ваги в останні роки — це медіапродукція самих правих середовищ: Telegram-канали «Кровна єдність» «Центурія», «Гетьманські пензлі», «Штаб монархічний», «Conservative Study» - що намагаються влитися у дискурси від вуличного активізму до наукового. Цікавими для дослідження є маніфести, агітаційні матеріали, радіоефіри. Попри обмежену наукову опрацьованість, ці джерела містять цінний емпіричний

матеріал, який дає змогу простежити живу еволюцію правої думки в умовах війни та суспільної трансформації.

Таким чином, наукова новизна дипломної роботи полягає у спробі систематизувати, проаналізувати та критично осмислити праві альтернативи демократії в Україні, їхнє ідеологічне наповнення, становлення, стан у часи війни.

Об'єкт дослідження — праві ідеологічні течії в українському суспільстві та їхнє співвідношення з демократичним режимом і системою цінностей.

Предмет дослідження — ідеологічні засади, цінності, структура, соціальна база та публічна активність українських правих рухів, які пропонують альтернативу ліберальній демократії.

Мета дослідження — проаналізувати становлення, зміст та еволюцію правих альтернатив демократії в Україні, а також оцінити їхній вплив на політичну культуру, суспільні настрої та потенційні сценарії розвитку політичної системи.

Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання:

Дослідити основи українських правих ідеологій початку ХХ-го століття і визначити їх вплив на подальше становлення рухів аж до сьогодення; вивчити особливості правих рухів в еміграції після невдачі визвольних змагань 1917-21 рр.; висвітлити особливості ситуації, що склалась у незалежній Україні; дослідити ідейне поле «Правого Сектора», Азовського руху, Гетьманського руху через призму їх становлення, еволюції та діяльності; систематизувати символічні, візуальні та риторичні стратегії, що використовуються тими чи іншими сучасними правими рухами, для чого здійснити дискурс-аналіз медіа ресурсів, в тому числі телеграм-каналів, що продукують правий контент.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, що включають до себе двадцять підрозділів, висновків, списку використаної літератури. Обсяг роботи – 61 сторінка.

Розділ I. Ідеологічні джерела правих альтернатив на початку ХХ століття

1.1. Націократія: ієрархія, корпоративізм, національний інтерес

Термін «націократія» в українському ідеологічному просторі набув конкретного теоретичного змісту завдяки Миколі Сціборському — публіцисту, ідеологу та одному з провідних теоретиків Організації українських націоналістів (ОУН). Його найвідоміша праця «Націократія», опублікована у 1935 році в Празі, стала ключовим теоретичним викладом правої альтернативи як до марксизму, так і до ліберальної демократії.

На відміну від демократії, яка, за Сціборським, ґрунтується на механічній більшості, плюралізмі і постійному конфлікті інтересів, націократія апелює до органічної цілісності нації як соціального організму. Вона має стояти над класами, долати їхній антагонізм не через впровадження рівності, а через інтеграцію - під егідою національної держави, керованої відповідальними й національно свідомими елітами.

«У націократії йде мова не про диктатуру партії, чи якоїсь однієї суспільної групи, а про панування національної ідеї — тобто, найвищого інтересу нації як історичного цілого... Парламентська демократія з її партійним духом, вузькими класовими прагненнями, корупцією, є плодом розкладу, а не органічного порядку»¹.

Держава, за його моделлю - етично зорієнтований організм, який зобов'язаний втілювати національні цінності: гідність, порядок, честь, історичну відповідальність. У цьому сенсі націократію можна характеризувати як тип етнічного або культурного авторитаризму з особливим, адаптованим до України етичним патерналізмом, спробою гармонії і балансу.

Сціборський рішуче критикує демократію як таку, що ґрунтується на фікції «влади народу», тоді як на практиці нею маніпулюють олігархічні інтереси, партійні клани та демагоги. У своєму аналізі він передбачає ті проблеми, які у

¹ Сціборський М. Націократія. Прага: Українське видавництво. 1935 р. с.12-25

XXI столітті стали очевидними: постправду, домінування політичного маркетингу над компетентністю чи усталеною мораллю, кризу довіри до інституцій.

Натомість він пропонує «третій шлях» — ні капіталізм, ні соціалізм, а націоналізм як «духовна революція», що має об'єднати українців незалежно від стану чи достатку. У цьому контексті націократія є не стільки політичним устроєм, скільки світоглядною рамкою, яка апелює до колективної волі нації як цілості, а не до арифметичної більшості.

Сціборський не визнає багатопартійність як механізм репрезентації суспільства. Замість цього він, подібно до ідеї класократії В'ячеслава Липинського, обґрунтовує принцип «професійної» або «станової репрезентації»: інтереси соціальних груп (інтелігенції, селян, воїнів, робітників) мають бути представлені не партіями, а через фахові або станові ради, що інтегруються в ієрархічну державну систему.

Він пропонує модель корпоративної держави, подібну до тієї, що існувала в Італії при Муссоліні, однак без етатизму як домінуючої філософії. Держава є не самоціллю, а виконавцем волі нації. Кожен стан несе відповідальність не лише за себе, а й націю, щоб уникнути хаосу парламентаризму, де, за словами Сціборського, «панує шум, а не порядок».

Після відновлення незалежності і, зокрема, після початку війни з Росією у формі АТО, ООС та повномасштабного вторгнення, ідеї Сціборського здобули нову актуальність у середовищі консервативно-націоналістичних і парамілітарних рухів. Зокрема, Азовський рух, репрезентований партією Національний корпус, його партії, громадські організації та військові частини та структури на його основі включно із ТрО, ССО, ОСЗП «Азовом», ІІ ОШБр, «Любартом», «Кракеном» неодноразово апелювали до ідеї гармонії без демократії, вертикалі командування та переваги колективного над індивідуальним. Вплив ідей Сціборського є невідмінно частиною риторики

сучасних молодіжних організацій «Storm»-у, «Центурії»- вони культивують обов'язок, силу, порядок та єдність. Наприклад, у дописах Центурії часто звучать ідеї про «державу як бойовий організм», «воїна як громадянина», «службу як найвищу форму політичної дії».

Також у публікаціях Українського інституту консервативних досліджень, що заснований у 2023 році, окремі концепти націократії аналізуються з погляду теорії еліт і навіть зіставляються з концепцією інтегралістської католицької політичної думки. Ступінь наукової розробки націократії залишає бажати кращого тому, що термін є контroversійний, його сприймають через призму подібності з фашизмом, який вважається природнім ворогом ліберального західноєвропейського суспільства, тоді як решта правих ідеологій і побудованих на їх основі рухів – просто як маргінальні. Водночас відбувається його переосмислення у контексті XXI століття: деякі дослідники вказують на потенціал націократії для розбудови держави, яка захищатиме морально-етичні норми, особливо у воєнний час, коли функціональні моделі репрезентації втрачають легітимність.

Наприклад, Ігор Загребельний, звертаючись до праць Сціборського у роботі «Станово-професійна організація населення і державний лад» пише: «чи є проблеми, які намагався вирішити корпоративізм, характерними для сучасної України? Безперечно є» і називає їх: дуалізм держави і суспільства, неефективність парламентаризму та партійництва, недосягнення ефективності державного господарства через відсутність консенсусу між суб'єктами, атомізація суспільства².

Натомість Г. Улюра та С. Квіт застерігають від ідеалізації історичних концепцій, які, на їх думку, недостатньо адаптовані до умов плюралістичного та глобального світу, вказуючи на небезпеку редукції особистості до елементу нації.

² Ігор Загребельний. «Станово-професійна організація населення і державний лад». 2016. с. 286

Незважаючи на зміну політичних контекстів з часів створення ідеї Сціборським – мрія про націократію повертається у сучасному дискурсі правих рухів, що прагнуть фундаментальної зміни політичної системи, цінності якої мають стати суворішими, ієрархічнішими, але також справедливішими. Так, Сціборський став символом хорунжої служби «Азову». В умовах війни, кризи інституцій і запиту на порядок, націократія постає як одна з найвпливовіших альтернативних парадигм до ліберальної демократії в Україні.

1.2. Класократія: соціальні класи як основні елементи державного будівництва та націєтворення

Класократія - це концепція політичного устрою, в якому влада належить найкращим представникам всіх основних соціальних класів, що формуються на основі традиції, професійної, економічної та культурної спільності, включно із тими, чиє виникнення пов'язане з існуванням спільних історичних станів чи етнічних ознак. Цей підхід передбачає, що політична система повинна відображати інтереси органічних членів і класів суспільства – тих, які зумовлюють існування держави своєю військовою та політичною діяльністю, не можуть цілісно жити згідно власних порядків та звичаїв поза державою та нацією або активно беруть участь у виробництві, культурному житті, тобто сприяють розвитку суспільства суспільства.

Ідеї класократії, хоча й актуалізувалися саме сьогодні і здобули послідовників у вигляді Українського союзу гетьманців-державників, Консервативної партії України, молодокласократичного руху, має глибокі корені в українській політичній думці. В'ячеслав Липинський у своїй праці «Листи до братів-хліборобів» обґрунтовував необхідність створення нації, на основі оновленої держави, в якій джерелом влади, яку має парламент є класова структура суспільства, особливо хліборобський клас, досвідчене в державних справах дворянство та шляхта. Гетьман не є абсолютним монархом чи диктатором, але прямо впливає на політичні процеси, є понадкласовим головою держави,

медіатором для класів, виступає як основа стабільності та порядку³. У сучасному контексті класократія могла б передбачати політичну репрезентацію таких соціальних класів, як підприємці, працівники сфери ІТ, інженери - рушійна сила економіки та авангард пошуку, розвитку та становлення нових технологій і підходів; військовослужбовці – як клас, що володіє засобами війни і, для уподібнення до шляхетського стану, теоретично може заволодіти засобами виробництва, хоча зараз йому й заборонене законом підприємництво; культурна чи креативна інтелігенція, науковці, державний апарат – особи, що імплементують сенси на рівні всієї системи; працівники певних сфер тощо. Прикладом успішно репрезентованого через професійні спілки та об'єднаного класу є українські судді.

Класи змінились, але все ж вони, згідно переконань послідовників класократії, мають бути представлені в органах політичної влади, щоб забезпечити баланс інтересів та ефективне управління державою на чолі з гетьманом-монархом, що їх об'єдує.

Політична система, заснована на класократії, невід'ємно включає механізми, що гарантують участь представників класів у прийнятті рішень. Це може бути реалізовано через квотування місць у парламенті для представників певних професійних груп; створення професійних спілок нового формату – не радянських, а автентичних, палат або рад при органах влади, підтримку їх участі у формуванні політики. Як завдання: сталий розвиток, справедливе та ефективне управління, відсутність узурпації одною групою, як-от інтелігенцією чи фінансово-промисловцями всієї влади, оскільки всі є представленими в парламенті та об'єднані навколо не зацікавленого у розвитку одних груп на шкоду іншим надкласового гетьмана.

Сьогодні ми спостерігаємо реінкарнацію ідей класократії у діяльності низки правих рухів, які не підтримують ні чистої демократії, ні авторитаризму.

³ Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Відень: Українське видавництво, 1926. С.45-68

Зокрема, «Ангарта», «Українська спілка гетьманців-державників», Младокласократичний клуб (МКК), Інститут консервативних досліджень та інновацій, що публікують свої матеріали на офіційних сайтах, у телеграмі і телеграфі, об'єднують спільноту людей, які разом зі своєю організацією беруть участь у громадському житті, прямо посилаються на Липинського та проголошують потребу «естетичного та ієрархічного порядку, де кожен клас — від солдата до поета — несе державницьку функцію». Загалом послідовники ідей Липинського – зокрема такі телеграм-канали, як «Гетьманські Пензлі», «Часопис «Гетьманат»», «Штаб Монархічний» «Japheth FM» - охоплюють більше 20 тисяч людей. Для УСГД, наприклад, один із найважливіших меседжів, що сучасна політична система потребує не перегонів за популярністю, а представництва тих, хто здатен нести відповідальність і служити. Тож загалом сучасні рухи наслідують класократію, але враховують і поєднують віяння також епістократичної і меритократичної концепції.

Сьогодні класократія як ідеологічна альтернатива демократії в Україні спирається на сучасне усвідомлення суспільства, несправедливості в ньому, пошуку класу, здатного оновити еліту й цілісніше репрезентувати націю. Вона набувала нової ваги у постмайданному та воєнному контексті — не як ностальгія за історичними станами, а як спроба впорядкувати політичне життя відповідно до сучасних продуктивних спільнот, кожен учасник яких робить свій внесок.

1.3. Інтегральний націоналізм: ідеологія дії та її сучасні вияви

Інтегральний націоналізм — це ідеологічна концепція, що виникла в Європі на початку ХХ століття як реакція на ліберальні та соціалістичні течії. В Україні її найяскравішим представником був Дмитро Донцов, який адаптував європейські ідеї волюнтаризму, націоналізму до українських реалій. Донцов обґрунтував необхідність створення сильної національної держави, що ґрунтується на волі до влади та дії⁴. В основі інтегрального націоналізму лежали

⁴ Дмитро Донцов. «Націоналізм». Видавництво «Свобода». 1926 р. с.120-125

войовничість(антипацифізм) – як прагнення посилювати націю навіть шляхом поневолення чужинців; волюнтаризм(антиінтелектуалізм) – як прагнення не пізнавати світ, а творити його; пріоритет нації над індивідом та класами, активна дія активної меншості як єдиноможливий спосіб національного визволення.

Авторитарна організація суспільства вбачається як найбільш ефективна для спрямування зусиллями активної меншості всього суспільства до досягнення національного інтересу і недопущення компромісів, співпраці, метою якої є добробут також інших націй, тобто симбіозу. Ідеологія Донцова закликала до радикальних дій задля посилення нації, не розрізняла афекту при захисті і при нападі.

Ідеї Донцова лягли в основу програмових документів та ідеології Організації українських націоналістів поряд з ідеями Сціборського, а особливо на радикальне крило під проводом Степана Бандери. Через ОУН інтегральний націоналізм поширювався і на значно більшу, хоча й не однорідну структуру УПА.

У сучасній Україні ідеї інтегральний націоналізм знаходить відгук у діяльності М-32, Молодіжного націоналістичного конгресу, «Правого сектора», «Національного корпусу», «Тризубу імені Бандери» - їх ідеологія передбачає перш за все боротьбу за інтереси української нації без огляду на інтереси інших націй чи осіб.

Інтегральний націоналізм, сформований у міжвоєнний період, продовжує впливати на українське політичне життя. Його ідеї знаходять відображення в діяльності сучасних правих організацій, які, адаптуючи їх до нових реалій, зберігають основні засади: пріоритет інтересів нації, активну дію та авторитарну організацію суспільства.

1.4. Сакральний порядок як альтернатива демократичному плюралізму

Праві ідеології Липинського, Сціборського, Донцова в українському контексті характеризуються різним ступенем несприйняття демократичного плюралізму,

який вони трактують як такий, що зумовлює моральний релятивізм, цинізм – з точки зору Сціборського; або подібно до Липинського вважають, що демократичний плюралізм і решта свобод мають бути знизу, але за потреби справедливо зазнавати обмежень за допомогою порядку і авторитету голови держави, більше того – такі свободи не можуть існувати без влади і обмежень: між охлократією, коли владу мають всі в натовпі і диктатурою, яка настає невдовзі, коли людина або партія контролює більшість сфер, вбачається прямий зв'язок. Кожна з ідеологій пропонує порядок, освячений вищим сенсом, сакральною ієрархією, у якій істина не формується шляхом голосів більшості на виборах, а задається з гори: Божою волею, історичною місією, національним інтересом.

У Липинського сакральне мислення виявляється в тому, що влада повинна мати релігійну легітимність, нація має постати на основі християнської культури. У «Листах до братів-хліборобів» він підкреслює, що політична система, яка не має вищої духовної санкції, приречена на аморальність. Віддане служіння протиставляється звичайному демократичному представництву.

Сціборський подібно до Липинського інтерпретує сакральне через ідею «етично зорієнтованої» нації, де політичні рішення мають відповідати вічним законам — моралі, честі, обов'язку - такий порядок за ідеєю має не допускати хаосу демократичного багатоголосся, бо істина - не в кількості, а в якості. Він протиставляє продуктивну дію нескінченній дискусії.

У Донцова сакральне — це жертвність, фанатизм, як священні енергії, які мають замінити пасивний плюралізм. У його баченні, сила дає право, якщо базується на вищій ідеї і такому фанатизмі. На противагу любові до ближнього, які пропонує Липинський, Донцов пропонує спершу ненависть, злість.

1.5. Основоположні інститути - церква, стан, клас, сім'я і держава в уявленнях засновників українських правих ідеологій

Концепти сім'ї, класу стану є ключовими вже в тій формі, в якій вони існують – вони не мають змінюватися для вищої цілі: держави чи нації – вони вже є першоджерелом для національної традиції у своїй вже наявній формі для класократії Липинського.

Для нього церква, яка поширює релігію, не є політичною інституцією, а моральним авторитетом, але, незважаючи на конфесію, має навчити єдиного християнського духу, що перемиг би над матерію, всіх українців: цей дух полягає в тому числі у покорі, вірності, послуху і дисципліні – саме без цих якостей в класах суспільства є неможливою моральна легітимність влади. Він наголошує, що без релігії не існує почуття обов'язку, а отже — й стану, і держави, і нації. Отже, церква, з його точки зору, хоча не здатна ухвалювати і впроваджувати політичні рішення, є джерелом культури та духу, на основі яких у свою чергу інтелігенти та професійні політики можуть творити політичну традицію. Сім'я для Липинського є складовою, в якій, подібно до успішної держави, нації, класу, які потрібно побудувати, є традиція і ієрархія. Найважливіша вимога до всіх церков – це єдність, а не чвари через внутрішні відмінності.

Він вважає, що українська держава повинна будуватись не на класовій боротьбі, а на співпраці органічних одиниць: хліборобів, які включають стару аристократію, духівництва, інтелігенції, робітників. Стара аристократія, що є органічною частиною хліборобського класу в Липинського - це не лише економічна категорія чи формальність, а сукупність станів, що водночас мають досвід управління та засоби війни для служіння державі та засоби виробництва для підтримання свого життя незалежно від волі диктатора чи умовної більшості, маючи землю; ці два стани - дворянство і шляхта зокрема є частиною хліборобського класу, бо мають властиву йому прикмету – їх прямиий інтерес, а тим більше виживання та право на володіння засобами, які в них вже наявні - залежить від успіху нації та держави. Для дворянства і шляхти, як і для решти класів, традиція передається від покоління до покоління через інститут сім'ї,

натомість в основі їх традиції лежить служіння, максимальна дієздатність, певна частина незалежності.

Микола Сціборський вважає, що саме держава має бути етично орієнтованою і такою, яка є «святою святих нації, що зобов'язує кожного громадянина до служення, жертв і високих духових поривів. Не внутрішня боротьба часткових інтересів, тільки солідарні, узгіднені зусилля цілого суспільства, спрямовані на забезпечення сили й ладу держави, можуть гарантувати в лоні нації всім її прошарованням внутрішній мир, охорону, працю, законність, соціальну справедливість і розвиток. Це конструктивне завдання націоналізм озачує в гаслі «Держава вижче кляс і партій!»⁵. Відкритим Сціборський залишає питання, якими засобами церква матиме автономію і авторитет, щоб спонукати громадян до альтруїзму, до самопожертви, до праці, до справедливості, зробіть державу етичною – адже всіх очільників церкви за Сціборським призначає церковний собор, як традиційно усталено, а голова держави, яка є авторитарною і тоталітарною⁶.

У Сціборського стани - це функціональні одиниці, які реалізують свої обов'язки в рамках корпоративної держави: аграрії, інтелігенція, військові, робітники. Представництво має здійснюватися через професійно-станові ради, а не партії.

У Дмитра Донцова церква може відігравати інструментальну роль, хоча він також стверджує про її небезпечність для мобілізації і фанатизму, коли вона примирює, а не спонукає до війни, ненависті і боротьби. «Чи релігійне почуття, як тепер національне, не було колись також страшним вибуховим матеріалом, причиною страшних війн? Але, нарешті, між різними вірами запанував мир і злагода. Чи ж не можливо так само приборкати силою розуму і національне почуття, як приборкали поволі людожерство, рабство, інквізицію та поєдинки? І коли ідея релігійної свободи пройшла шлях розвою, де спершу її не признавали,

⁵ Сціборський М. Націократія. Прага: Українське видавництво. 1935 р. с.83-84

⁶ Конституція Миколи Сціборського. 1939 р.

коли панувала нетолеранція, потім з'явилась терпимість, але з широкими привілеями пануючої церкви і лише вкінці прийшла доба повної свободи сумління, – то той самий шлях розвою доводиться перейти і національній ідеї до хвилини її остаточного тріумфу в указанім нами сенсі»⁷.

Тобто за Донцовим добра та релігія, яка має мілітаризувати дух, дисциплінувати і освячувати боротьбу, і погана – яка примирює. В його концепції націоналізму має бути християнство - але позбавлене впливу гуманізму, з мобілізуючим міфом, що готує до жертви. Для Донцова релігія, яку він вважає за потрібну, не може бути гуманною, і обов'язково є фанатичною.

У Донцова тема сім'ї трапляється нечасто. Його головна фігура — не батько чи господар, а архетип воїна, мученика. Донцов робить великий акцент на мобілізацію суспільства в короткостроковій перспективі. Тимчасовий індивід, сім'я, родина у нього цілковито включені і розчиняються у вічній нації.

Щодо класів та станів, вони за Донцовим не є визначальними, визначальною є належність до еліти духу, яка прагне ніколи ні в чому не підпорядковувати свою націю іншим і розширювати її. Еліта Донцова - це не стан, не каста, не професійна група — це меншість фанатиків, які готові жертвувати собою заради ідеї. Інституційна структура для нього вторинна, первинною є воля до влади. Натомість актуальності донцовській концепції еліти з точки зору ситуаційної теорії еліт надає те, що вона здатна швидко змінювати свою сферу діяльності.

«Бо лише та дія, що організує життя, – надає йому свій національний характер, а не та “рідна”, якою дихають пасивні маси. Українські пісні співалися віддавна, але світ признав їх нашими лише від хвилі, коли з'явилися українські диригенти світової слави. Українське козацтво перестало існувати для світа відколи дістало чужих генералів. Українські легенди пізнав світ не тоді, коли їх оспівував по російськи Гоголь, лише від часів Шевченка, О.Стороженка і Марка Вовчка. За Куліша наш мужик, вірний свому аристократичному інстинктові, називав

⁷ Дмитро Донцов. «Націоналізм». Видавництво «Свобода». 1926 р. с.17-18

Правобережжя Польщею, бо коли там головні експортери збіжжя, цукроварники, аптекарі, інженери, агрономи були поляки, коли вони були організаторами життя, коли вони лише стреміли до політичної влади в краю в 1863р. – то й край до них належав; не лише в їх власних думках, але почасти і в думках закордону й навіть самої Росії, яка ще за Карамзіна уважала Польщею все, що за Дніпром. Українська маса працювала перед 1917-1921рр. так само, як перед і по тім, але Україну, як реальність, визнав світ лише в ці роки, себто тоді, коли український селянин, покинувши свої ідеали «мирної селянської країни», взявся за політичну й економічну організацію краю, і за меч, коли його еліта, хоч незугарне, хоч хвилево, намагалася засвоїти собі цілі й прикмети кожної національної еліти»⁸.

В усіх трьох мислителів держава є сакральною, репрезентує вищу ідею. Церква, стан, клас, сім'я у правій українській традиції також є важливішими за інші соціальні інституції, є сакральними. Вони забезпечують спадковість, дисципліну, гідність і готовність до жертви — все те, чим, на думку цих мислителів, не може оперувати ні демократія, ні охлократія.

⁸ Дмитро Донцов. «Націоналізм». Видавництво «Свобода». 1926 р. с.172-173

Розділ II. Аналіз ідеологічних джерел правих альтернатив демократії

2.1. Порівняльний аналіз націократії, класократії та інтегрального націоналізму

Попри те, що кожна з цих концепцій є створеною для контексту України, ці три провідні ідеології української міжвоєнної та сучасної правої думки, тобто націократія, класократія та інтегральний націоналізм мають фундаментально різні філософські витoki, класократія ж прямо суперечить двом іншим. Йдеться про конкуруючі уявлення про джерело легітимності влади, порядок, те, чим є і має бути народ, держава, про можливі напрями міжнародної дипломатії.

Так, усі три концепції вважають націю необхідним елементом політичного буття, однак по-різному її визначають і ставлять перед нею різні завдання. Зокрема у питанні, чи держава походить від нації, чи нація походить від держави. Чи для соціальної мобілізації до відродження держави мають бути використані традиція та пам'ять, які наявні в сім'ях, чи державу має відродити вже існуюча нація. По різному сприймається складова етнічності, традиції, культури та економічної активності для сприйняття особи як частини або еліти нації.

З точки зору націократії, одиницями, з яких має складатись нація є синдикати. Сама нація - органічна єдність, в якій кожен виконує свою функцію, а держава гарантує гармонію між ними. «Для українського націоналізму — Українська Нація є вихідним заложенням чинности та цілевим означенням усіх його прямуювань. Він розглядає націю не як механічний збір певної кількості людей, повязаних лише спільністю території, мови й матеріальних інтересів, лише як найвищу органічну форму людського співжиття, що при всій своїй зріжничкованости має власний, неповторний внутрішній і духовий зміст, творений від віків на підставі природніх властивостей даної людської спільноти, її моральної єдности та стремління здійснювати свої власні історичні завдання. Не самі матеріальні підвалини існування, лише насамперед дух і воля нації, постійно проявлювані в її творчости й змаганнях, є підставовими чинниками її

життя й сили, надаючи їй питомений, відмінний від інших націй, зміст й характер»⁹.

Тоді як за Липинським українська справжня нація, на противагу «нації» в лапках має стати наслідком і продуктом створення української держави. Він бачив концепцію української нації не на основі держави як шовіністську, шкідливу для процесу об'єднання і співпраці. Джерелом для відродження української держави мали стати з одного боку, наявні в українських сім'ях традиції, з іншого – накопичений досвід державного управління і прагнення до незалежності, не підлеглості іноземним метрополіям місцевих еліт на українських землях. Націоналізм Липинського наближається до громадянського націоналізму за одним виключенням: в класократії відсутня виражена цінність рівності, натомість провідну роль відіграє традиція та досвід.

Клас для Липинського – як економічна категорія, так і політична, культурна – опора нації та держави, інституціоналізована форма, що є наступною після сім'ї і попередньою перед державою. Липинський особливо виділяє найбільші та найсильніші класи, а також ті, в яких зосереджені досвід державної політики або колоніального управління, засоби війни та праці.

Інтегральний націоналізм у свою чергу, наголошує на волі до переваги в силі і самовіддачі усіх для формування нації; на потребі у фанатичній спільноті, яка перемагає інші нації через боротьбу. Так само як і в концепції націократії – рушійною силою має стати не інтелектуалізм і його наслідок – універсалізм, але афект, романтизація національного, психоемоційне протиставлення «свого» і «чужого». У Донцова нація – не сукупність різних класів чи сімей з єдиною культурою: «Першим етапом була власне ця парафіяльність, цей дух провінціалізму, що дивився на державу з точки погляду приватних чи повітових інтересів, або суверенної особистості «гуманітаризм»; далі — ішло ототожнювання цих інтересів з інтересами нації взагалі, в наслідок чого повстало

⁹ Сціборський М. Націократія. Прага: Українське видавництво. 1935 р. с.74

аполітичне українство, як питання культурне, »педагогічне або справа демосу«, коли нація мислилася як єдність чисто культурна або клясова¹⁰». І також Донцов протиставляв інтереси нації інтересам всіх інших націй і загальнолюдським інтересам, взагалі був проти «правил гри» між націями. Для нього все зводиться до необхідності силою підпорядковувати сусідів своїй волі.

Усі три концепції є критичними до демократії, проте з різних причин та різною мірою. Бачення альтернативи суттєво відрізняється, що відображається і у баченні внутрішньої політики, і міжнародних відносин. Сціборський категорично виступає проти парламентаризму і за корпоративну державу, де репрезентація здійснюється через станово-професійні ради. Він категорично заперечує багатопартійність – як і Липинський він з одного боку переконаний, що значна частина класів не пропорційно до свого впливу на економіку, національну традицію чи війну репрезентовані.

Липинський розробляє ідею трудової монархії, де влада належить і Гетьману – не лише формальному голові держави чи символу, але і не самодержавцю, і, пропорційно до їх внеску, – усім класам суспільства, насамперед – найбільшому хліборобському класу, що в ньому виділяються ті, які для інших мислителів застарілі, але цікаві з точки зору державного будівництва шляхетський і дворянський стани. Аристократія за таких умов є поєднанням нової – обраних найкращих представників усіх класів і старої – історично сформованих вищих станів. Його система передбачає не лише баланс, а поєднання авторитету, досвіду, інновацій на основі традицій і самоврядування. Він також пропонує союз з не більшовицькою Московією з метою перенести боротьбу зі збройного протистояння на інші різновиди конкуренції.

Донцов, навпаки, акцентуючи увагу на нації як самоцілі, яка має за рахунок волі та сили діяти навіть проти блага окремих індивідів чи класів, інших націй, не формулює чіткої структури, але зазначає, що зріла політична нація

¹⁰ Дмитро Донцов. «Націоналізм». Видавництво «Свобода». 1926 р. с.42-43

складається з трьох чинників: «території (землі), людности і влади». Його модель влади — авторитарно-волюнтарна, з лідером-фанатиком на чолі. У його системі важливішими за інститути, соціальні групи та особистостей є етос і воля до дії. За Донцовим «ліві» поряд із демократами та лібералами та «праві» - тобто кулішівці, гетьманці, державники – нездатні рішуче зашкодити світові чи іншій нації заради своєї, готові бути підпорядковані в межах союзів іншій державі, лише б впровадити та зберегти форму правління; на додачу «ліві» – зневажають саму владу, силу і волю визначати «політичне» за інших.

У кожній з ідеологій є вимоги та установки до індивіда. Для класократії і націократії - це функціональна одиниця національного організму, але для Липинського – з акцентом на соціальній відповідальності й традиції, яку одержує від родини і з якою стає частиною класу. У донцовському націоналізмі натомість свідомий індивід має обов’язково стати фанатиком, повністю підпорядкувати себе і змусити інших до підпорядкування національному інтересу – навіть якщо в шкоду собі, сім’ї, традиції, свободі, авторитету, сусіднім державам.

Липинський розглядає християнство як самоціль, не засіб, звинувачуючи опонентів: «З політики Ви робите релігію, а з релігії політику. І живете Ви від капищ дрібної і сектанської злоби та зненависти». Водночас християнство - етичний фундамент для світогляду гетьманців-державників, їх політичного ладу, особливо православ’я, греко-католицизму і католицизму, особливо для формування відповідальної еліти і найбільшого - хліборобського класу. Він вимагає від інтелігентів, які, за його словами винні в атеїзмі та матеріалізмі, дати ідею, стати духовними лідерами для нації і повести її шляхом тих націй та держав, що постали на основі християнської культури з руїн Римської імперії¹¹.

Сціборський теж говорить про етично зорієнтовану державу, де національні цінності є джерелом нормативного порядку. Він не називає релігію ні інструментом, ні самоціллю. За Сціборським релігія не лише мобілізує, але й

¹¹ В’ячеслав Липинський. «Листи до братів-хліборобів». Українське видавництво, 1926. С. 15-16

духовно консолідує народ, розвиває його моральні чесноти. Сціборський пропонує державу, яка не є світською сенсі, адже визнає релігію за велику цінність, несе етичну місію, але при цьому гарантує свободу віросповідання і сумління. Наполягає на збереженні церковної структури під керівництвом держави. Тобто «Націократія, що прагне морального вдосконалення суспільства, не може бути індиферентною до релігії».¹²

Донцов трактує релігію інструментально: як засіб мобілізації, підтримання дисципліни та символічної легітимізації боротьби. Для досягнення афекту, достатнього для переваги сили та домінування волі нації над іншими націями.

Хоча націократія, класократія та інтегральний націоналізм народжені в одному історичному контексті, вони пропонують три різні типи легітимності, джерела влади та нації, різні способи побудувати державу. Сьогодні вони не є мертвою теорією — навпаки, у воєнних умовах України їхні модифіковані форми знову набувають актуальності в молодіжних правих середовищах, особливо серед інтелектуалів і ветеранів.

2.2. Вплив загальноєвропейських ідеологій на українську правницю

Ідеологічна еволюція української правниці у міжвоєнний період не відбувалася у вакуумі. Вона формувалася під впливом провідних європейських інтелектуальних течій, зокрема ідей консервативної революції, корпоративізму, фашизму, націонал-консерватизму та антикомуністичного авторитаризму. Ці ідеї були адаптовані українськими мислителями до національного контексту, що дозволило створити унікальні ідеологічні моделі.

Дмитро Донцов у своїй праці «Націоналізм» 1926 року розвиває ідеї, близькі до німецької консервативної революції, зокрема до поглядів Карла Шмітта та Ернста Юнгера. Донцов відкидає як ліберальний гуманізм, так і марксистський матеріалізм, пропонуючи натомість націоналізм волі, де нація постає як найвища містика, яка потребує фанатичної жертвності, відданості, самозречення

¹² Сціборський М. Націократія. Прага: Українське видавництво. 1935 р. с.84

протягом усього часу і наголошує на необхідності сильного проводу, який здатен вести націю до величі, навіть через насильство та диктатуру, що виразно перегукується з філософією Шмітта. Шмітт у своїй праці «Поняття політичного» стверджував, що політика починається з дихотомії «друг–ворог», а легітимна влада не потребує постійного обґрунтування, оскільки виходить із права на виняток (Ausnahmezustand). Подібно до Шмітта, Донцов вважав, що демократія не здатна мобілізувати націю у часи загрози, бо базується на дискусії задля консенсусу, не на вольовому авторитетному рішенні. Націоналістична держава, за його баченням, повинна не толерувати, а усувати внутрішніх ворогів, аби зберегти органічну цілісність нації.

Також ідеї Донцова відлунюють у юнґерівській концепції «тотального солдата» - людини нової епохи, що живе в умовах постійної мобілізації, готова до війни як до форми існування, до прийняття стихійних і глобальних подій. У Донцова постає подібний архетип - «фанатик нації», для якого ідеалом є віддати все, служити, жити і померти за національну ідею. Центральне поняття для Донцова — воля до влади, переваги, розширення, що перегукується з філософією Ніцше, хоча сам Донцов її прямо не розвиває, а радше інтуїтивно втілює. Як і у Юнґера, в Донцова воїн є не лише учасником битви, а сакральною постаттю нового політичного порядку. Його націоналізм орієнтований не на захист статус-кво, а на «революцію згори», в якій рушієм виступає меншість фанатиків, готових до будь-якого насильства і руйнування задля творення нового.

Донцов закликає до диктатури, в якій моральним є все, що на користь нації, що виходить за межі юридичного, релігійного, унормованого. Ідеологічно він теж близький до Морраса, так само є інтегральним націоналістом, але відмінний тим, що байдуже ставиться до вибору форми правління, тоді як Моррас є монархістом. Впливи, включно з Ніцше, Моррасом і Шміттом - Донцов інтегрує у власну модель інтегрального українського націоналізму, що заперечує парламентаризм, моральний релятивізм, гуманістичний індивідуалізм та соціальну рівність. Його нація - це спільнота за покликанням, за відданістю,

етносом й культом величі. Свобода постає не «від чого», а «для чого». Як і в ідеологів консервативної революції, Донцов бачить у демократії загрозу «осереднення» людини, втрату героїзму, духовного пафосу та ієрархії, домінуванні індивідуального над колективним, свідомого над несвідомим.

Ідеологія Сціборського відображає загальний напрям європейських тенденцій пошуку альтернативи для ліберальної демократії чи радянського комунізму - вона запозичує окремі концепти у фашистського корпоративізму, католицького інтегралізму, польської санації і консервативної революції, але з чітким українським національним акцентом та етичною рамкою, яка задає відчутну дистанцію до диктатур, з меншим втручанням держави, врахуванням індивідуальності.

Микола Сціборський, як автор концепції націократії, органічно вписується у спектр правих альтернатив демократії, що набули поширення у Європі міжвоєнного періоду. Його проєкт тісно пов'язаний з італійським корпоративізмом, розвиненим в теорії та практиці Беніто Муссоліні, проте адаптованим до українських реалій. Як і у фашистській Італії, у Сціборського парламентські партії замінюються на станово-професійні представницькі органи, покликані гармонізувати інтереси класів без класової боротьби. Він чітко відкидає парламентаризм як арену егоїзму, фракційності та демагогії, натомість пропонуючи органічну репрезентацію через суспільно корисні верстви в органах виконавчої влади, що солідарно рухають державну політику в єдиному напрямку.

Схожість із ідеологією Муссоліні полягає також у позитивному ставленні до авторитарної централізації і до корпоративізму, проте Сціборський навмисне відмежовується від принципу етатизму, притаманного фашизму. Якщо в італійському фашизмі держава має більший контроль над життям людей, то у Сціборського вона має бути етично зорієнтованим арбітром, який захищає національну цілісність без репресивного поглинання людської індивідуальності. У цьому сенсі його модель ближча до іспанського фалангізму Прімо де Рівери

або до польської санації Пілсудського, де авторитаризм поєднаний з елементами традиціоналізму та соціальної відповідальності.

Крім того, націократія Сціборського перегукується з філософією консервативної революції, зокрема з концептами Шпенглера та Меллера ван ден Брука у сенсі розуміння нації в якості історичної вольової спільноти, а не лише етнічного тіла. Як і Шпенглер, Сціборський бачить у демократії, що набирала популярності серед освічених верств, інтелігенції ознаку цивілізаційної осені - панування мас, втрату духовного вектора, розпад ієрархії. Як відповідь на ці виклики він пропонує етично зорієнтовану національну державу, яка відновить порядок, гідність і самопожертву як громадянські чесноти.

Націократична модель держави, на відміну від тоталітарних режимів, не ґрунтується на расизмі чи культі вождя, а на ієрархічній, морально санкціонованій структурі, де керівна еліта не отримує владу через вибори, а має заслужити через заслуги перед нацією. Сціборський будує свою концепцію держави на владі морального авторитету, що відрізняє її від класичного фашизму як влади страху чи контролю. В органах самоуправління «народні маси найдуть для себе школу громадської творчості й національно-політичного виховання, виділюючи з себе нову провідну й органічно звязану з ними верству досвідчених суспільників, організаторів, господарників і державних діячів»¹³.

Політична філософія Липинського має чіткі паралелі із європейськими тенденціями базується на християнському традиціоналізмі, монархізмі, аристократизмі і альтернативній формі репрезентації населення. Його модель станової монархії, що ґрунтується на історичній тяглоті соціальних верств, є не лише спробою українського відродження шляхетського духу, а й частиною загальноєвропейської реакції на постання з одного боку – загрози від радянського союзу, з іншого – радикального націоналізму, що, за словами Липинського, базується не на збереженні наявних традиційних інститутів, а на

¹³ Сціборський М. Націократія. Прага: Українське видавництво. 1935 р. с.115

без результативній нескінченній національно-визвольній боротьбі і жертви заради жертви, або перетворенні цієї боротьби на власну прибуткову справу; демократизмі, який обіцяє свободу та репрезентацію, натомість позбавляє державу дієздатної армії, робить слабкою перед зовнішньою загрозою, але надає владу лише інтелігенції, яка її швидко втрачає через нездатність керуватися нею без представників інших класів.

Класократія Липинського є унікальною і Липинський прямо не стверджує про наслідування європейських концепцій, однак є можливість також провести паралелі з Моррасом який відстоював католицьке відродження завдяки монархії, Оскара фон Нідермайера та Карла Люгера, що виступали за станове представництво та церкву у формуванні політичну вертикаль, Карла Левітта і Шмітта, які підкреслювали політичну цінність еліти і аполітичність мас, які за Липинським, за відсутності авторитету, яким має стати гетьман, втрачають свої права на користь диктаторів, тоталітарних ватажків і така система за Липинським стає охлократичною.

Липинський, як і Моррас, вважав, що демократична влада не містить компоненту відповідальності й запропонував замість фіктивної «волі більшості», яка ніколи не буде втілена в життя, ідею нової обраної еліти, що має обов'язок служіння і відповідає за свої дії та бездіяльність поряд зі «старою» елітою.

На відміну від авторитарних і тоталітарних моделей Муссоліні чи Франко, Сціборського, Донцова, класократична монархічна держава Липинського – це не диктатура, не повна відмова від звичного сталим демократіям парламентаризму. Попри критику демократії, Липинський передбачив наявність парламенту з опозицією, обмеження повноважень гетьмана, який має перш за все бути авторитетом, символом порядку, легітимності, спадкоємності. Він подібний до карлістів у твердженні, що влада має бути освячена, а не узурпована. Він вважав, що автентична монархічна форма влади - єдина, яка здатна в українських умовах з'єднати традицію з модерном.

Липинський розробив унікальну концепцію пояснення ролі «старої» еліти – станів без привілеїв, але з особливим обов’язком – спадкових служителів своєї держави, вкорінених через спадкоємність і землю, які сприяють формуванню політичної спільноти не через самі лише багатство чи силу, а через незалежність від іноземних спонсорів, виховану вірність, честь і тісний зв’язок долі окремих людей, сімей і родів з рідним краєм. Ця модель споріднена з ідеями європейського персоналізму Е. Муньє, Марітена та традиціоналізму Тойнбі, Гассета, які шукали способи уникнути як комуністичного колективізму, так і ліберального індивідуалізму. Він вважав, що демократія руйнує націю зсередини – для порятунку потрібні культура відповідальності, усучаснення нації, перемога в конкуренції, навіть через співпрацю – не просто поширення фанатизму, афекту, прагнення до домінування і влади. Взаємовідносини з іншими державами побудовані на основі взаємної вигоди та запобігання великим потрясінням, на які так сподівався Дмитро Донцов, а між суб’єктом і об’єктом здійснення владних повноважень – на основі традиції та закону, почуття обов’язку, взаємної вигоди і користі для суспільства. Потрібних для цього рис і має навчати та виховувати релігія, сім’я, стан і клас.

Попри очевидну подібність до французьких і австрійських доктрин, особливо Морраса, Липинський прагнув не повернення порядків давнини, але збереження наявних здобутків, сталого розвитку. Його «класократія» - не реконструкція феодалізму чи абсолютизму, а поєднання модерну і традиції, традиційної досвідченої еліти – з новою, репрезентуючою. Він не фетишизував силу, не пропонував диктатури вождя. Його ідея - оновлення, а не революція. Він пропонував повагу, об’єднання, цінність віри, землі, служби й історичної пам’яті.

2.3 Значення мілітаризму в правих концепціях

У згаданих правих ідеологів першої половини ХХ століття мілітаризм розглядався не лише як інструмент досягнення короткострокових цілей, але як постійна необхідність – навіть в часи миру, навіть для підкріплення дипломатії.

При цьому Дмитро Донцов, Микола Сціборський та В'ячеслав Липинський бачать милітаризм по-різному: хто має володіти засобами війни, необхідними навичками, складати основу війська. Якщо Донцов вбачав в милітаризмі засіб формування нової національної еліти та консолідації націоналістів з будь-яких класів для захисту і нападу, підкріплення національного міфу, то Липинський більше нагадував про обов'язок старих шляхетських станів постійно бути готовими, захищати честь та власність.

У своїй праці «Націоналізм» Донцов підкреслює незамінність меншості фанатиків для захисту інтересів нації, при цьому не відрізняючи захист і напад, підкорення своїй волі інших націй. Він відкидає пацифізм і гуманізм, що неминуче призводить до поразки, а милітаризм пропонує як моральний імператив. Донцов ставить під сумнів можливість порозуміння, союзу чи федерації на взаємовигідних умовах, адже одна сторона матиме перевагу і владу над іншою, нав'язуватиме свою волю.

Водночас Сціборський пропонує будувати свою модель держави і здобувати державну самостійність шляхом збройного протистояння та тимчасової воєнної диктатури.

«Зпочатку диктатура матиме революційно-військовий характер зо всіма, впливаючими з нього, висновками. Її опорою буде створювана в процесі революції милітарна сила нації й національно-революційні організації, що опанують під керівництвом загального проводу місцеві органи державного управління, громадські установи, професійні союзи й спілки, господарські підприємства і тд. Згодом, після закінчення збройної фази національної революції, диктатура повільно переключатиметься на громадську базу. В цьому етапі її завдання полягатимуть в дефінітивному скріпленні наслідків здобутої перемоги й підготованні загальних умов переходу нації до нормального націократичного устрою, що заступить собою провізоричний режим диктатури».

Сціборський подібний більшості діячів, які пропагували масові регулярні армії, засвоївши негативний досвід застосування іррегулярних сил за часів визвольних змагань 1917-1921 років.

На відміну від Липинського, він не покладав на якийсь окремий стан особливих зобов'язань, але першочергово заявляв про обов'язок всього чоловічого населення в разі потреби служити, а також жіночого, але в підрозділах забезпечення. Він не прописував окрему добровільну службу, але зазначав, що це буде прописано в окремих законах згодом.¹⁴

Мілітаризм для Липинського – не про соціальну мобілізацію тут і зараз, а про збереження традиції, і духовні, і матеріальні(як зв'язок із землею) підстави відстоювати свою державу. Про включення компетентних та досвідчених власних та іноземних верств, але не тих, що руйнують єдність і устої – не «мамелюків та жидів».

Липинський у своїх «Листах до братів-хліборобів» підкреслює роль дворянства у історії управління Україною, навіть коли та не мала незалежності – і водночас в організації військової справи. Доля цих станів, за його словами, була співзалежна з долею всього суспільства і держави, тому для них є першочерговою військова служба ще з часів козацтва, що створило національну ідею, змогло здобути державу за часів Хмельницького.

І саме зважаючи на наявне розуміння честі, традиції, віками сформоване серед дворянства і козацтва, яке набуло розвитку в офіцерському корпусі, він вбачав потребу менше впроваджувати інклюзію і аполітичність війська та державної служби, ніж його демократичні опоненти. «Вона нищить врешті єдність і організованість офіцерського корпусу, виведенням в його ряди наприклад Жидів, або всяких мамелюцьких елементів, яким чужі поняття про офіцерську честь, офіцерську солідарність»¹⁵.

¹⁴ Конституція Миколи Сціборського. 1939 р.

¹⁵ В'ячеслав Липинський. «Листи до братів-хліборобів». Українське видавництво, 1926. С. 289

Розділ III. Правий рух від визвольних змагань до сьогодення

3.1. Праві альтернативи у період міжвоєнної еміграції: УНДО, уряд УНР в екзилі, гетьманський рух

Після невдачі визвольних змагань, українські праві рухи були змушені шукати притулку закордоном – до легальної їх частини, які зосереджувались на діяльності в законний спосіб були УНДО, УНР і гетьманський рух. Хоча їх мирні та законні методи боротьби пізніше були не лише засуджувані більш радикальними рухами на зразок ОУН, але ставали приводом до терору.

УНДО, створене 1925 року, стало головною легальною українською політичною силою в міжвоєнній Польщі. Партія об'єднала переважно інтелігенцію, духовенство та кооперативні кола, виступаючи за автономію українців у складі польської держави. Позиція УНДО щодо національного питання та відстоювання прав українців у Польщі вирізнялась поміркованістю, але партія активно протистояла полонізації та захищала права української меншини, брала участь у польському парламенті, підтримувала зв'язок із міжнародними організаціями.

Уряд Української Народної Республіки продовжив свою діяльність у вигнанні, зберігаючи спадкоємність одної з моделей української державності. Уряд підтримував дипломатичні зв'язки, організовував культурні та освітні заходи, а також сприяв формуванню національної свідомості серед української діаспори. Хоча його вплив на внутрішні події в Україні був обмеженим, саме його існування символізувало незавершеність боротьби за незалежність, а діяльність формувала підтримку легітимності.

Водночас і гетьманський рух, очолюваний Павлом Скоропадським, після поразки Гетьманату в 1918 році не зник, а продовжував культурну та просвітницьку діяльність в еміграції з метою знову втілити свій політичний проект в Україні майбутнього. Рух складався з декількох організацій і був

зосереджений навколо постаті Павла Скоропадського, а згодом - його сина Данила Скоропадського.

У період між 1920-ми і 1950-ми роками гетьманський рух мав активні осередки щонайменше у 12 країнах, із найбільшою концентрацією в Європі та Північній Америці. Так, 1922 року на нараді в Райхенау в Австрії зібралися члени Українського союзу хліборобів-державників з Австрії, Союзу хліборобів України з Польщі, Німеччини, Румунії, а також групи українських хліборобів з Болгарії. Учасники зібрання створили виконавчий орган гетьманського руху - Центральну управу об'єднаних хліборобських організацій (з 1927 року – Гетьманська управа) на чолі з Іваном Леонтовичем та секретарем Сергієм Шеметом. До організації входили такі провідні діячі, як Федір Лизогуб, Сергій Гербель, Яків Водяний, Дмитро Дорошенко.¹⁶

З цього можна зробити висновок про чисельність таких організацій і членів. Павло Скоропадський жив і організовував осередок в Швейцарії, а потім - в Берліні у 1920–30-х рр.; В'ячеслав Липинський – в Австрії; Чехословаччина – один із найпотужніших культурних осередків, завдяки підтримці від уряду Масарика та діяльності українських шкіл. Діяли вони в Болгарії, Сербії, Естонії, Чехословаччині, Франції, Британії – пізніше на чолі з Данилом Скоропадським, в США, Канаді, Аргентині, Бразилії, Австралії.

Пізніше внаслідок конфлікту між Скоропадським і Липинським – у 1930 році Липинський розпустив УСХД і утворив Братство українських класократів-монархістів. Змістом розбіжностей було бажання Липинського формувати таку гетьманську організацію, яка б здійснювала контроль політичної діяльності Скоропадського, узгоджувала кроки, спиралася на його авторитет, а сам Скоропадський мав більш авторитарну візію. Більшість у Раді присяжних Українського союзу хліборобів-державників не підтримали рішення Липинського щодо розпуску, тому союз продовжив діяльність до рішення на

¹⁶ Український тиждень. Тетяна Осташко. «Від Польщі до Аргентини. Як прибічники Павла Скоропадського збудували міжнародну гетьманську мережу». 2022 р.

Варшавському засіданні про саморозпуск Ради присяжних УСХД 1937-го року і утворення Союзу гетьманців-державників під безпосереднім проводом Павла Скоропадського¹⁷.

УСХД, СГД, БУКМ вели власні вісники, мали пов'язані медіа і навіть Український вільний університет в Празі.

Також внаслідок конфлікту між Скоропадським і Липинським – у 1930 році Липинський відділився і утворив Братство українських класократів-монархістів. Приводом стала незгода щодо Будапештської справи.

В еміграції гетьманський рух і політичні опоненти продовжували взаємну дискредитацію, полеміку, протиборство. Часто Скоропадського звинувачували в проросійськості і в малоросійстві, однак члени гетьманських рухів відкидали всі звинувачення. Наприклад будучи опонентом гетьманців, Ростовець писав «І Павлам і Данилам Скоропадським разом з їх спільниками мусить Українська Нація підорвати всяку можливість жирування на українській політиці! Ця московські агентура, політична проституція й скандальна авантюра шкурників «гохштаплерів». Мала місце й критика опонентів боку гетьманців - Осип Губчак писав: «Гетьманська Ідея така всеобсяжна, що в ній знайдеться побіч Гетьмана місце й на Вождя і для всіх чесних націоналістів. Нема лиш у ній місця для політичних спекулянтів і анархістів, нема місця для лайдаків, паразитів і чужих наймитів». Не знайдуть місця, мовляв «аморалісти, виховані «Вісником Донцова»¹⁸.

3.2. Заснування і перетворення ОУН і УПА, революційний націоналізм, авторитарний вождизм

Організація українських націоналістів(надалі ОУН) була створена в 1929 році у Відні внаслідок об'єднання декількох структур, яких той момент, найбільш

¹⁷ Український тиждень. Тетяна Осташко. «В'ячеслав Липинський. Останній рік життя. Доля архівної спадщини». 2022

¹⁸ Український тиждень. Тетяна Осташко. «Від Польщі до Аргентини. Як прибічники Павла Скоропадського збудували міжнародну гетьманську мережу». 2022 р.

відомих можна виділити три: Група української націоналістичної молоді, Легія українських націоналістів, Союз української націоналістичної молоді. Також Українська військова організація (УВО) під проводом Коновальця. Головною ідеологічною платформою нової організації став так званий інтегральний націоналізм, викладений у творах Дмитра Донцова, зокрема в його праці «Націоналізм»¹⁹.

Ідея базувалась на перетворенні етнічно цілісного народу на націю як містичний вищий порядок. Здобуття держави вбачалось через силу, фанатизм і жертву – не через політику та дипломатію. Демократія вважалась проявом декадансу, парламентаризм – ідеєю безвідповідальних мас, індивідуалізм – зрадою²⁰.

ОУН від початку не визнавала легальних засобів боротьби: у діяльності УВО та ранньої ОУН переважали акти індивідуального терору, саботажу, диверсії, тому окрім терористичних актів важливе місце посідала бойова підготовка членів. Показовим прикладом є атентат на Броніслава Перацького, міністра внутрішніх справ Польщі.

У 1940 році, після загибелі Коновальця 1938 і провалу контактів із німецькою розвідкою, в ОУН відбувся розкол на дві гілки і члени ОУН (м) і ОУН (б), а згодом вони розпочали знищувати членів конкуруючого крила організації. Як передумова, не було оприлюднено заповіту Коновальця. Але найближче оточення Коновальця оголосило, що він заповідав у випадку його смерті на керівника Проводу запросити Андрія Мельника. Виходячи з цих побажань, які нібито висловлював за життя полковник, в серпні 1939 року було затверджено Андрія Мельника на II римському зборі ОУН. Однак не всі представники Крайової езекутиви, які мали бути на зборі, змогли туди дістатися, внаслідок чого деякі – у складі бандерівського крила пізніше закидали Мельнику нелегітимність.

¹⁹Історична правда. «До питання про ідеологію Організації українських націоналістів».2012 р.

²⁰ Василь Деревінський. Деякі аспекти ідейних засад ОУН 1920-1930 рр. с.5

Також серед причин розколу – звинувачення на адресу Мельника та його оточення з боку тих членів Крайової ексекютиви, які взяли безпосередню участь в обороні Карпатської русі, що той нібито не вжив усіх потрібних заходів і не надав достатньої підтримки для її оборони від Угорщини²¹ Хоча й Мельник не обійшов стороною Карпатську Україну. «Діло» навіть писало, що він мав стати на чолі збройних сил Карпатської Русі.

Крім того, Мельник наказував не починати повстання на підрадянській Україні до початку війни між Німеччиною і СРСР, він виставив акцент на співпрацю з Німеччиною для повернення української державності. Натомість ОУН(б) на чолі з Бандерою із самоназвою «революційна» вимагала почати повстання якомога швидше. Розкол посилювався, коли Польща зазнала поразки і на волю було випущено Бандеру, Стецька та інших – ті почали ставити політичні вимоги, які лише частково вдовольнив Мельник. Андрій Мельник відмовився виключити з проводу Омеляна Сеніка та Ярослава Барановського, віддав наказ піддати трибуналу Бандеру, коли той несанкціоновано створив Революційний провід.²²

УПА – сукупність неоднорідних військово-політичних формацій чисельністю в понад 100 тисяч осіб, умовно узагальнених завдяки діяльності в один час і з одною метою: відновленням державності. Тоді як для членів ОУН передбачалося, щоб кожен боєць проходив ідеологічну підготовку, виховувався за принципів «націоналістичної етики», а також мав дотримуватись декалогу українського націоналіста, що набув функції квазі-релігійної присяги, рівень і напрямок підготовки та ідеологічні переконання в УПА досить різнилися. Підрозділи ОУН були чи не найбільш організованими і дисциплінованими в УПА. Винятком можна вважати хіба що «Поліську січ» Бульби Боровця.²³

²¹ Микола Вегеш «До питання про участь оун в обороні карпатської України».

²² Радіо Свобода. Дмитро Шурхало. «Ніхто не хотів поступатися: як і чому стався розкол ОУН». 2020 р

²³ Радіо Свобода. УПА: Коротко про головне. 2021 р.

Хоча УПА стала значно ширшою структурою, ніж ОУН, розкол ОУН мав значний вплив на її майбутню діяльність, вибір супротивників. Хоча Мельник сподівався співпрацювати з Німеччиною, Бандера та Стецько зажадали нав'язати їй свої правила гри, «доконані факти» у формі проголошення Акту відновлення Української держави, що мало наслідком боротьбу УПА і з СРСР, і з Німеччиною.

Лідери УПА, як правило, не лише заперечували радянську систему, а й демократичні інститути вважали як мінімум недоцільними у своїй військовій ієрархічній структурі. До відновлення держави армія визнавала за владу лише вертикаль проводу, уособленого спершу у Клячківському (Клим Савур), пізніше — в Романі Шухевичі. А з альтернативного боку – в Бульбі Боровці. Розуміння влади ОУН(б) і УПА було побудоване за моделлю революційного авторитаризму, подібного до фалангістської чи фашистської. Демократія вважалася ворожою формою існування, а влада - не делегованою, а заслуженою.

Хоча ідеологія УПА будувалась на початках на тій же основі що і в ОУН – працях Сціборського, Донцова, пізніше вона, одночасно із зміщенням політичного спектру ОУН(б) ліворуч, вмістила в собі соціалістичний популізм, зокрема обіцянки щодо умов праці, «Української Самостійної Соборної Держави без панів, поміщиків і капіталістів, без більшовицьких комісарів, енкаведистів і партійних паразитів»²⁴.

3.3. Правиця після розпаду Радянського союзу: УНА-УНСО, КУН, галицький традиціоналізм 1990-х

Довгий час українські праві організації перебували в еміграції, здійснюючи діяльність від культурно-просвітницької і публіцистичної до диверсійної, партизанських дій, терору. Однак при відновленні державності після розпаду СРСР постала проблема відсутності в їх членства адміністративного ресурсу,

²⁴ Український інститут національної пам'яті. Українська повстанська армія. 2016 р.

політичного досвіду і роботи безпосередньо на українських землях, вирішення якої потребувало десятиріч та зусиль та ресурсів.

Українська національна асамблея - Українська народна самооборона (УНА-УНСО) виникла 30 червня 1990 року як Українська міжпартійна асамблея (УМА). Засновником був письменник і публіцист Дмитро Корчинський, який пізніше стане засновником організації «Братство». У листопаді 1990 року організація отримала сучасну назву, а в грудні 1994 року була зареєстрована як політична партія. Її парамілітарне крило, УНСО, було створено восени 1991 року. В основі УНА було також обмежене коло під назвою УНС.

УНА-УНСО поєднувала ультранационалістичну ідеологію з мілітаризмом та антиімперською риторикою, часто вдаючись до вуличного силового активізму, як от на антикомуністичних акціях, неодноразово брала участь в збройних конфліктах на пострадянському просторі, як-от в Першій чеченській війні, де її бійці підтримували чеченських повстанців та у війні з Абхазією на боці Грузії.

Участь у похованні Патріарха Володимира в 1995 році супроводжувалися сутичками з міліцією, але за результатами Володимира було успішно поховано біля стін Святої Софії, як того хотіли в УНА-УНСО, а рейтинг партії зріс.

Парламентські вибори 1998 року зумовили упадок Української національної асамблеї. Дмитро Корчинський, майбутній очільник «Братства» вийшов із партії. Українська національна асамблея здобула підтримку лише 0,39% виборців. Після виборів УНА-УНСО майже не виходила в публічний і політичний простір²⁵.

УНА-УНСО активізувалися під час акції «Україна без Кучми», але знову наразилась на рішучу протидію міліції. Втім, на початку в той час, поки інші рухи, які, згідно офіційної риторики, виходили проти соціально-економічних проблем, ще не застосовували силу і не чинили супротив при затриманні, праві

²⁵ Радіо Свобода. «Блиск і злиденність УНА-УНСО». 2002 р.

рухи вважалися першими, хто її застосував у відповідь на її застосування міліцією.²⁶

Конгрес українських націоналістів (КУН) був заснований 1992 року за ініціативою діячів Організації українських націоналістів ОУН(б), зокрема Ярослави Стецько та Романа Зварича. Партія була офіційно зареєстрована 1993 року, ставши одинадцятотою політичною партією в Україні.

КУН позиціонував себе як спадкоємець ідеології ОУН, зосереджуючи увагу на національній ідентичності, антикомунізмі та державотворенні. Партія брала участь у парламентських виборах, зокрема у складі блоку «Національний фронт» у 1998 році, отримавши 2,71% голосів та шість мандатів у мажоритарних округах. У 2002 році КУН приєднався до блоку "Наша Україна" під проводом Віктора Ющенка, а представники партії, зокрема Роман Зварич, обіймали посади в уряді, включаючи посаду міністра юстиції²⁷.

Крім того, у 1990-х в роках в межах національно-культурного відродження на Галичині, яке базувалося на традиціях УПА, греко-католицької церкви та історичній пам'яті про визвольні змагання, виникли та зміцніли такі політичні сили, як Соціал-націоналістична партія України (СНПУ), яка згодом перетворилася на ВО «Свобода». Партія поєднувала участь у місцевому самоврядуванні з вуличними акціями, характерними для антисистемних груп. «Свобода» формувала такий правий дискурс, який включав консервативні цінності, релігійність та національну ідею²⁸.

Водночас участь «Свободи» в легальній політиці нерідко перешкоджала анонімному проведенню заходів прямої дії, що вказує на причину співпраці із ГО «С14», що здійснювала значно ширший спектр заходів, пов'язаних з вуличним активізмом. Пізніше «С14» перевтілилась у «Основу майбутнього»²⁹.

²⁶ Суспільне. Анастасія Коріновська. «Як завершилась «Україна без Кучми». Спогади організатора та політв'язня Ексклюзивно». 2021 р.

²⁷ LB. «Конгрес українських націоналістів»

²⁸ Ватра. «Програма Соціал-Національної Партії України»

²⁹ ВВС. В'ячеслав Шрамівич. «Група С14: хулігани, які ловлять сепаратистів». 2017 р.

Пізніше КУН, УНА-УНСО, СНА та Тризуб увійшли у склад «Правого сектора» і впроваджували спільну діяльність³⁰.

3.4. Націократія, класократія та інтегральний націоналізм у публіцистиці з 1990х

Після здобуття Україною незалежності у 1991 році, виникла потреба у переосмисленні національної ідеї та пошуку ідеологічних орієнтирів. Тож з новою силою відродився інтерес до правих ідеологічних концепцій початку ХХ століття як основи для нових напрацювань та програм, особливо до націократії Миколи Сціборського, класократії В'ячеслава Липинського та інтегрального націоналізму Дмитра Донцова -- для реакції на демократичний транзит, соціальний хаос і культурну дезорієнтацію 1990-х.

Ще у 1990-х — 2000-х роках ідеї Сціборського були популяризовані через публікації в націоналістичних виданнях, а особливо пов'язаних з організаціями, які будують правонаступність від його ідей, як-от «Бібліотека Організації «Патріот України», де було надруковано скорочений і адаптований виклад «Націократії» «Націократія» Миколи Сціборського, а поряд з ним такі праці, як «Самостійна Україна» Миколи Міхновського, «Українська воєнна доктрина» Михайла Колодзінського, «Геополітичні орієнтири нової України» Юрія Липи, «Дві революції» Ярослава Стецька. Це відбулося завдяки передачі в 90-х західною діаспорою Харківській «Просвіті» різнографу – і вже в 2007 році було надруковано серію брошур від імені бібліотеки «Патріота України». У 2015 році ці брошури були перевидані у збірці «Фундамент Українського націоналізму», яка стала однією з найповніших антологій українського націоналізму ХХ століття.

³⁰ Українська правда. Мустафа Найєм. «За лаштунками «Правого сектору» 2014.

Вже тоді члени СНПУ і «Патріота України» заявляли про наявність конфлікту і непоєднуваність цінностей зі своїми ліберально-демократичними колегами, навіть більше – Анатолій Вітів заявив, що ліберали бояться націоналістів.³¹

Водночас Олег Баган, відомий український публіцист і дослідник, активно розвивав ідеї націократії у своїх працях. У статті «Європа повертається до націоналізму. Чому?» він висловлює причини новітнього відродження націоналізму в Європі та критикує ліберальну ідеологію, що, на його думку, призводить до руйнації національних цінностей³².

У іншій статті під назвою «Наступ неоліберального «контрольованого хаосу», Баган розглядає вплив постмодернізму та неолібералізму на українське суспільство як глибоко деструктивний, підкреслюючи необхідність повернення до традиційних національних ідеалів.

Уваги заслуговує журнал «Розбудова держави», що виходив з 2000 року, став важливим форумом для обговорення проблем ідеології українського націоналізму та стратегії розвитку української державності. На його сторінках публікувалися статті, присвячені аналізу концепцій націократії та інших націоналістичних ідеологічних концепцій³³.

У період 1990-х — 2023 років ідеї В'ячеслава Липинського, зокрема концепція класократії, на фоні криз, спричинених політичним та економічним переходом після розпаду СРСР та припиненням існування радянської цензури зазнали нового осмислення в українській публіцистиці, його теоретичні засади були адаптовані до сучасних умов, проблем та викликів відродженої України.

Щодо класократії, то за новітній період в публіцистичних працях підкреслювалася ідея Липинського про необхідність ліберальної демократії з партіями та олігархічними групами, а з класами, що найбільше потребують репрезентації і можуть бути репрезентовані, визначають політику держави. З

³¹ Цензор Нет. Микола Кравченко. Антологія українського націоналізму ХХ ст. 2020 р.

³² Народний огляд. Оксана Колосовська. «Європа повертається до націоналізму. Чому?». 2018 р.

³³ Архів ОУН. Журнал «Розбудова держави». 1991-1993 р.

іншого боку, зміцнився акцент на важливості формування національної аристократії, яка б виступала носієм державницької ідеї та гарантом національної єдності.

В контексті публіцистики, що стверджувала і оновлювала класократичний дискурс, є цікавою стаття Гедіна М.С. «Українська, російська і польська класократія у творчій спадщині В'ячеслава Липинського» — вона аналізує ідеї Липинського щодо становлення і розвитку класократій співвідносно до національних реалій тої чи іншої держави³⁴.

Водночас на тлі участі українських рухів у війні в Чечні та реакції на неї, соціального розпаду, домінування кримінальних структур в Україні в 1990-х — в українській публіцистиці реінтерпретація інтегрального націоналізму взяла за завдання соціальну мобілізацію для сприяння якомога швидшої побудови сильної держави, що базуватиметься на традиційних етичних основах. У журналі «Нескорена нація», книгах і текстах Дмитра Корчинського та Ігоря Огнявчука - донцовський месіанізм переосмислений як протипага соціальному нігілізму та політичному релятивізму, який розвивається з ліберальною демократією.³⁵³⁶

Особливого значення набула думка про націоналіста як аскетичну постать, що живе в режимі "внутрішнього фронту". Мотиваційна формула Донцова («Хай буде проклята безідейна культура») стала політичним афоризмом, у якому з'являвся ефект мобілізації в умовах пострадянської України.

Попри розбіжності у походженні, прибічники всіх трьох концепцій у 1990-х мали спільні такі спільні риси: антиплюралізм, надання переваги чіткій ієрархічній структурі організації, недовіру до формального представництва; відновлення зв'язку політики з етикою та самопожертвою. У результаті

³⁴ Гедін М.С. «Українська, російська і польська класократія у творчій спадщині В'ячеслава Липинського». 2018 р. с 2-6

³⁵ Корчинський Д. Війна у натовпі. — Київ: Самвидав, 2001. с. 20-31.

³⁶ Огнявчук І. Політична етика правої ідеї. — Львів: Орієнтири, 2002.

перерахована публіцистична та дослідницька база стала ідеологічною сировиною для партійного фольклору СНПУ, КУН, «Патріоту України».

3.5. Відродження гетьманської ідеї.

Після поширення публіцистичних та наукових матеріалів, що пропонували відповіді на гострі запитання, симпатки ідей Липинського та Скоропадського утворили декілька спільнот, які не лише наслідують і творчо переосмислюють класократію і гетьманство. У лави таких організацій зокрема вступили вчені та митці, які надали подальший поштовх гетьманській міфотворчості та естетиці, особливо у формі політичної агітації.

Найвідомішою з таких організацій є Український союз гетьманців-державників (УСГД), що його членство походить з лав МКК і вирізняється більшою участю у вуличному активізмі, а також кількістю культурно-мистецького продукту. Всі його учасники є християнами, у своїх заявах в медіа УСГД прямо посилається на ідеї Липинського, а також на спадщину Павла Скоропадського. УСГД визнає гетьманат як символ не лише історичної легітимності, авторитету, а як спосіб вирішення нових проблем, як-от розмивання культури. Ідеологія союзу поєднує принципи класократії з прагненням до соціального консерватизму, духовної єдності та державного патерналізму. УСГД зберігає чітку ієрархічну структуру, поділену на силові (на базі силового крила функціонує канал «Ангарта») та культурно-просвітницькі одиниці, а залучення прихильників, поширення естетики та романтики руху і рекрутинг нових активістів стає можливим завдяки телеграм-каналам «Гетьманські Пензлі», «Часопис Гетьманат», «Japheth FM» та іншим.

Ліберальна демократія згідно офіційної позиції УСГД культивує аморальність і корупцію. А вони в свою чергу пропонують порядок, заснований на служінні, обов'язку, єдності станів і класів, подібно до того, як це сформулював Липинський³⁷.

³⁷ Астаф'єв Михайло. Курсова робота на тему «Сучасні консерватори в Україні». 2024 р. с. 24-28.

У 2025 році організація трансформувалася в Гетьманський Гарнізон, не оголошуючи причини, але продовжуючи здійснювати спортивну і військову підготовку, основоположну важливість якої підкреслює нова назва. Зважаючи на появу УСГД у воєнних реаліях, мілітаристський ідеологічний фундамент класократії і необхідність протистояти ворогу, напрямок військової підготовки був наявним з самого початку³⁸.

Паралельно існує Младокласократичний клуб (МКК) — молодіжний рух, що інтерпретує ідеї класократії в оновленому, модернізованому ключі. МКК не є політичною організацією в класичному сенсі, а радше ідеологічним клубом для дискусій, який ставить за мету актуалізувати поняття стану, служби, честі й культурного обов'язку в умовах сучасної України. Водночас у їхній концепції клас трактується не лише економічно, а як спільнота людей, об'єднаних спільною етикою дії, історичною пам'яттю та усвідомленням своєї ролі в майбутньому України.

МКК активно використовує символіку, алюзії до Римської імперії, Київської Русі, Гетьманщини. Їхня діяльність має чітко виражений естетичний вимір: просвітницькі дописи, меметична агітація, візуальний стиль, близький до європейських традиціоналістичних ідеологічних груп. При цьому вони уникають як політичної участі, так і вуличного активізму, акцентуючи увагу на формуванні культурного середовища.³⁹

Спільним для УСГД і МКК є прагнення будувати українське державництво на основі традиції, цілісності та обов'язку, а відмінними в першу чергу форми діяльності: УСГД надає перевагу прямій дії на вуличних акціях чи з підготовки до бойових дій, а МКК - дискусії. Обидві структури посилаються на Липинського як на джерело ідейної легітимності, але інтерпретують його спадщину з урахуванням змін у соціальній структурі України. Якщо для УСГД акцент

³⁸ УСГД. «Вишкіл з тактики. Львів»

³⁹ Астаф'єв Михайло. Курсова робота на тему «Сучасні консерватори в Україні». 2024 р. с. 3-5

робиться на гетьманстві як на моделі влади, то для МКК — на класократії як етичному принципі та світоглядній альтернативі демократії.

Іншою, чи не найбільш науковою та раціональною організацією є Український інститут консервативних досліджень та інновацій(УІКДІ). В межах УІКДІ не надто поширений дискурс про відновлення гетьманства у сьогоденні, однак така ідея існує, що дозволяє віднести УІКДІ або його частину до гетьманського руху. Зокрема від імені інституту Едуард Юрченко проводив захід «Гетьманська ідея в контексті європейського консерватизму та реалій третього тисячоліття»⁴⁰.

3.6. Азовський рух – історія становлення найкількісніших в Україні ідеологізованих правих військових частин

Після зменшення активності УНА-УНСО, розширення та розмиття поля СНПУ та ВО «Свобода» - набрав обертів «Патріот України» - він поряд зі згаданими організаціями увійшов у склад Соціал-Національної Асамблеї, ставши її силовим крилом.

Організація поєднувала концепції етнічного націоналізму та архаїчну героїку, романтизм військового служіння у дусі Донцова, і водночас цивілізаційний підхід, який пропагував Маккіндер – світ ділиться на цивілізації, проблеми яких різняться між собою, а Україна знаходиться на периферії між Заходом, в якого немає зовнішнього ворога і загрози і РФ, яка сама є загрозою.

Центральним меседжем став лозунг боротьби за велич української нації, Велику Україну, що передбачала конфронтацію не лише із зовнішнім ворогом, а також лівими рухами, глобалізмом і космополітизмом. Хоча ворогом номер 1 напередодні війни Білецький дійсно називає російські і проросійські сили⁴¹.

«Патріот України» складався з більшої кількості менших організацій. Його утворено за зразком вже існуючих парамілітарних організацій: Соціал-

⁴⁰ УІКДІ. «Лекція Едуарда Юрченка «Гетьманська ідея в контексті європейського консерватизму та реалій третього тисячоліття». 2025 р.

⁴¹ 26. ISLND TV. «Білецький: війна, неонацизм, лівацтво, Аваков, Коломойський, армія Медведчука, Стерненко. Антиподи». (16:47-19:11)

Національні Профспілки України; «Здорова Нація» – громадська кампанія, ставила собі за мету пропаганду здорового способу життя та спорту серед українців.

Особливість полягала у переважній відсутності в «Патріоті» людей старшого покоління - як серед членів, так і серед очільників. Найпотужнішим «Патріот України» був на Львівщині, незважаючи на успішну діяльність інших осередків, як-от Харківського. Уподібнювалась до інших організацій вона жорсткою дисципліною; візуальною впізнаваністю парадної уніформи; ідеологічною монолітністю, вождизмом, військовим елітизмом⁴².

Організація виступала за гордість за належність до раси, нації, расову чистоту, за авторитарну владу, яка дисциплінує та централізованої національної економіки, за позаблоковий статус з метою збереження суверенітету. Зокрема у 2008 році Білецький ставив в один ряд питання мови і крові, закликав «тисячі молодих фанатичних апостолів» просувати його ідеї^{43, 44}.

Широко відомі звинувачення в «Патріотів України» та азовців ксенофобії – однак Білецький їх відкинув, адже феномен фотографій з нацистськими символами був і в країн НАТО в Афганістані. Метою є «позлити опонентів», а не віддати шану нацизму.

Загалом «Патріот України» культивував замкнутість, мілітаризм. Цей мілітаризм пізніше вилився у формування добровольчих підрозділів, «чорних чоловічків» - батальйону «Азов», створеного в травні 2014 року у відповідь на російську агресію - як батальйону спеціального призначення МВС. 17 вересня 2014 року батальйон був розширений до полку, 11 листопада приєднаний до структури НГУ. В АТО/ООС «Азов» відзначився у боях за Маріуполь, Широкине, Волноваху, і невдовзі був реорганізований у полк Національної

⁴² Е. С. Андрющенко. «Парамілітарні структури українського націоналістичного руху». 2011 р. с. 7-10

⁴³ Reuters. Gabriela Vaszynska. «Ultra-nationalist Ukrainian battalion gears up for more fighting». 2015 р.

⁴⁴ Народний оглядач. «Мова і раса» 2008 р.

гвардії, ставши найвідомішим військовим формуванням, пов'язаним із правим середовищем.

Для участі в легальній політиці на основі ветеранів батальйону «чорних чоловічків» і ГО «Патріот України» у період у 2015 році засновано спершу політичну партію «Патріот України» на подібних ідеологічних засадах, а після, у 2016 році, відбувся ребрендинг з назвою «Національний корпус»⁴⁵.

Уже в 2021-2022 році, напередодні початку повномасштабного вторгнення РФ, на базі ветеранського ядра «чорних чоловічків» - членства «Національного корпусу» організовано цивільні курси «тотальний опір» під гаслом «не панікуй – готуйся». Натомість навколо ядра, – залученого до цих тренувань активу, - сформовано ТрО «Азов»(Київ, Харків, Суми, Запоріжжя, Дніпро), Любарт в ССО, «Кракен» в ГУР, ДФТГ в Запоріжжі. Пізніше на базі підрозділів ТрО і ССО утворено III ОШБр, а пізніше 3 корпус⁴⁶

Азовський рух перетворився на цілісну субкультуру, що включає молодіжні організації, бойові частини та підрозділи, систему забезпечення включно з III ОШБР і Азов SUPPORT, медіаресурси, друкарні, включно з Rainhouse, естетично піар-кампанії, репутацію героїчного спротиву. Азовський рух не культивує об'єднання в одній організації чи військовій частині, але готовий об'єднувати навколо ідей зовсім різні, незважаючи на теоретичну можливість виникнення боротьби за правонаступництво.

Водночас окрім всесвіту Третьої штурмової, іншою найвагомішою частиною Азовського руху є ОЗСП «Азов». Він відомий спробою частково абстрагуватися від демонстрації правих тезисів і символіки, які можуть трактуватися двояко з метою розвіювання підозр щодо популярності в ньому нацизму. Основною причиною необхідності уникнути асоціацій з нацизмом є те, що на підставі таких

⁴⁵ Interfax. «Члени ЦК "Азов" та ветерани однойменного полку створили політичну партію «Національний корпус». 2016 р.

⁴⁶ Уніан. Григорій Бондар. ««Тотальний опір»: у Києві пройшов відкритий вишкіл». 2021 р.

звинувачень, активно поширюваних російськими і проросійськими агентами впливу - 2024 року «Азов» не отримувал американського озброєння⁴⁷.

Після оборони Маріуполя і «Азовсталі», героїзація «Азову» стала національним консенсусом, відтоді «Азов» - символ спротиву, дисципліни, етичної мобілізації, навіть у колах, далеких від правого середовища. Однак акції «Free Azov» стали й інструментом самопіару, в тому числі чорного, проти-морального, законного⁴⁸.

3.7. Від правих організацій до військових підрозділів.

«Братство» зародилося між 1999 і 2005 роками – між появою візії і документальним оформленням як політичної партії. Реальний політичний вплив партія мала незначний, хоча й брала участь у виборах, тому є цікавішим з точки зору ролі у формуванні особливої філософії з одного боку, та театру «Культ» і «Братства» як військової частини ГУР МО з іншого.

Риторика була антидемократичною, радикально націоналістичною, християнсько фундаменталістською. Концепція «Братства» тісно пов'язана з позицією свого ідейного натхненника – Корчинського, полягає передусім у «політичному православ'ї», в тому, що «торжествуюча церква – на небі, а на землі спільнота християн, тобто церква, має воювати та боротися все своє життя. «Ісус – не подушка, а меч» - комфорт, лінь та раціональність мають відійти на другий план. «Братство» вважає, що пряма дія є важливішою за пропагандистський вплив. Справедливість понад кримінальний кодекс, солідарність за конституцію, а принципи за цілі. Корчинський проти світового уряду тому, що не Україна його очолює⁴⁹

Для «Братства» характерна перевага романтизму, мрійництва та ідеалізму перед прагматизмом, сподівання на чудеса. В якості доказів існування чудес

⁴⁷ Свідомі. Устим Подола. «Міфи про неонацистів і Бандеру. Як «Азов» став мішенню російської пропаганди?» 2025 р.

⁴⁸ Межа. «З ОШБ заявили, що дівчина з ЛГБТ прайду з їх шевронами, не має до них відношення». 2024р.

⁴⁹ Дмитро Корчинський. «Маніфест православної революції». 2004 р.

приводиться відведення авіації напередодні повномасштабного вторгнення з аеродромів, перемога майдану, формування в пересічних людей характеру героїв. Диявол - часто раціональний, Бог та чесноти в людині – ірраціональні.⁵⁰

Вічна боротьба, ідея очолити світовий уряд прагнути більше, ніж може запропонувати будь-яка інша країна, відновити ядерний потенціал, поставити православний хрест над нью-йоркською фондовою біржою – все це пов’язує «Братство» з ідеями Донцова.

Тоді як «Братство» весь час існування доволі монолітне, то «Правий сектор» навпаки був коаліцією багатьох організацій – їх кількість з часом лише зростала і в різний час включала «Тризуб», «Патріот України» УНА-УНСО, С14, «Білий молот», КУН, СНА, «Комітет визволення політв’язнів», Чорний комітет та «Карпатську січ».

Через таку розшарованість і охоплення «Правий сектор» має менше загальних, спільних для всіх його учасників цінностей, моральних та політичних переконань. Однак єдиним є мілітаризм як засіб виживання нації в часи війни, позиція щодо шкідливості наративів, властивих для демократичного світу про права жінок у феміністичному осмисленні, толерантність до етнічних та сексуальних меншин. «Правий Сектор» обґрунтовує це тим, що фемінізм має на меті стерти різницю між чоловіком та жінкою та узаконити вбивство під поняттям аборту; представники ЛГБТ поширюють збочення та розпусту, в тому числі серед дітей; етноменшини на прикладі ромів не дотримуються законів і захоплюють територію⁵¹.

Для «Правого Сектора» запорукою виживання нації є етнічний стержень; і духовний, як от спільне бачення свободи в контексті перемоги над спокусою і гріхом всіма окремими індивідами і нацією загалом, а прав як таких, що різняться від людини до людини, залежно від успіхів у боротьбі як зі своїми пороками, так і з противниками, щодо різновидів яких вживається аналогія «бур’янів» - як

⁵⁰ Новий Християнський. Дмитро Корчинський. «Я бачив Бога». 2023 р. (15:31-19:50)

⁵¹ Правий Сектор. «Чому націоналісти проти ліберальних ідеологій» 2018 р.

корисних ідіотів та «імперіалістів» - як ворогів із несумісними до української нації інтересами.⁵²

З точки зору державотворення, «Правий Сектор» не визнає гарантовані конституцією і міжнародними документами права і свободи абсолютними – вони є лише ідеологією та релігією та завершуються там, де починаються вищі цінності, а сучасну демократичну Україну «справжньою» Україною: «Для нас вона важлива виключно як плацдарм для подальшої боротьби. Ми не визнаємо легітимності усієї повноти її законів. Деякі з них є цілком прийнятними. Натомість інші закони ми розглядаємо як шкідливі. Нашими найвищими законами є Закон Божий та інтереси української нації. До юридичних норм ми ставимося як до даності, з якою інколи доводиться рахуватися з прагматичних міркувань.»⁵³

Тоді як у 2014 році мовне питання Ярош називав другорядним і виступав за терпимість понад єдність у питанні мови, з 2022 року воно надзвичайно актуалізоване в риторичі «Правого сектору», що каже про надання переваги гнучкості і адаптивності перед стійкістю у офіційній позиції, особливо коли цього вимагає новий формат «Правого сектору» - формат спершу Добровольчої української армії, а потім 67 бригади ЗСУ.⁵⁴

ГО «Традиція і порядок», що також стала основою для «Консервативної партії» та «Реваншу», - спецпідрозділу з сумішшю романтики добровольчих батальйонів та сил спецпризначення, - за своєю символікою та ідеями подібна до організацій гетьманського руху і тісно з ними співпрацює; відома проведенням культурних та історичних заходів з метою збереження історичної пам'яті про гетьманство Скоропадського і впровадження козацької та гетьманської естетики в сьогодення⁵⁵.

⁵² Правий Сектор. Ірина Драгушак. «Націоналізм – це єдина ідеологія Свободи». 2019 р.

⁵³ Правий Сектор. «Націоналізм, законництво й ідеологія «прав людини»». 2024 р.

⁵⁴ Радіо Свобода. Ірина Штогрін. «Правий сектор. Хто такі й чого хочуть?». 2014 р.

⁵⁵ Богдан Ходаковський. «Пресконференція руху «Традиція і Порядок»». 2021 р.

Однак фактично політичні ідеї, особливо у сфері економічного, «Традиції і порядку» не ґрунтуються на традиції Скоропадського і Липинського та є більш радикальними⁵⁶⁵⁷.

Великий акцент «Традиція і порядок» робить, подібно як до «Братства», так і до гетьманської традиції, на християнство, особливо православ'я, сім'ю, родину, на устої. Однак в економічному відношенні. Але, на відміну від Липинського чи Скоропадського, в умовах пострадянської України «Традиція і порядок» та її правонаступники бажають не просто включити всі класи та прошарки суспільства, а й відновити справедливість щодо окремих, як-от олігархічних груп. В організації вважають, що приватизація відбулась незаконно і має бути переглянута в форматі реприватизації. Результати Мінських домовленостей також «ТіП» не визнає і робить ставку на військово-промисловий комплекс і військову силу⁵⁸.

Загалом, на відміну від «Нацкорпусу» та «Братства» «Традицію і порядок» можна вважати менш персоналістською – партія і організація не надають лідеру ролі вождя та окрім Богдана Ходаковського є інші особи, які володіють високим авторитетом і повністю керують тим чи іншим напрямком – як от Ярослав Кулик.⁵⁹

Спецпідрозділ «Реванш» менше афішує антисистемність і більше належність до християнства. Загалом для «Реваншу», на відміну від більшості інших правих підрозділів, характерний вихід з політичного поля з наміром повернутися після завершення війни, про що свідчить допис під назвою «Є час розкидати каміння, а є час його збирати»: «Мирне життя дає змогу дозволити собі таку розкіш як політика. Дискусії щодо майбутнього облаштування держави, реформи правоохоронної системи, ідеологічні протистояння, пікети, мітинги — все було

⁵⁶ Главком. Оксана Воронцова. «Київ відзначає 100-річчя Української держави Скоропадського (програма)». 2018 р.

⁵⁷ Гай Ніжик. «Дискусійна платформа «Гетьманат – держава буржуазного націоналізму». 2018 р.

⁵⁸ Консервативна партія. «Слухай сюди». 2021 р.

⁵⁹ Громадське. Вікторія Рощина. «Від стрілянини, штурмів та розгону прайдів до політичної партії. Що відомо про «Традицію і порядок?» 2022 р.

до війни, і обов'язково настане після. На війні ж місця політиці немає — тут необхідно вбивати».⁶⁰

Чи не найбільший вплив, який «Реванш» має на політичну і громадську діяльність - це нагадування про належність перших своїх бійців до «Традиції і порядку» та водночас реклама гетьманської організації «Гарнізону», яка є ребрендингом УСГД, що її члени вступили на службу у 2025 році:

61

Щодо «Авангард культурної спілки», то з моменту створення у 2016, офіційного оформлення як ГО у 2024 і як підрозділу при різних військових частинах у 2022 – це самостійна організація, яку зараховують до Азовського руху⁶².

Згідно офіційної позиції, для АКС характерний «Реакційний нігілізм у дії. Авангардизм як стиль життя». Наявні посилання на Донцова, Ніцше. Але ідеологічна платформа така: «Правий прагматизм: наші засадничі ідеї — честь, ієрархія, героїчні цінності — є вічними. А от їхнє соціальне втілення, їхні носії, форми — залежать від особливостей епохи; етнокорпоративізм: етнічно, кровно, духовно і культурно споріднені спільноти мусять розвиватися органічно й розділено, захищаючи свою ідентичність та вільно конкуруючи з іншими такими ж спільнотами; національний комунітаризм: у соціальній площині існує дещо вище за егоїстичне людське «я», і цим вищим фактором є «спільнота»;

⁶⁰ Консервативна Партія. Богдан Ходаковський. «Є час розкидати каміння, а є час його збирати». 2022 р.

⁶¹ Реванш: тактична група. «Спецпідрозділ «Реванш» ГУР МО вітає в своїх лавах нових бійців!». 2025 р.

⁶² Авангард. Офіційний сайт.

пан'європеїзм: європейські народи — близькі родичі, вони мають спільне коріння та споріднені культури, і в майбутньому задля виживання мусять бути об'єднані на основі спільних героїчних духовних цінностей, а не економічного фактору; глибинна екологія: природа має самоцінність, незалежно від її корисності для людських потреб. На відміну від класичної екології, глибинна екологія оперує з фундаментальними цінностями, принципами взаємодії людства і природнього світу, які критикують сучасний екологічний стан середовища з більш радикальних позицій.⁶³

⁶³ Авангард (АКС). «Світогляд Авангардиста». 2021 р.

Висновки

Як результат проведеного аналізу українських ідеологічно правих альтернатив на різних етапах їх еволюції, підтверджено, що тема правих альтернатив демократії в Україні є не лише актуальною в історико-ідеологічному, а й у суспільно-політичному вимірі, має перспективи ще більше актуалізуватися після завершення війни, адже такі рухи мають унікальні переваги, серед яких стійкість та адаптивність: здатні працювати під тиском, за короткий час змінювати сферу діяльності на партійну політику, активізм або формувати військові частини. Визначено спадкоємність та реальну здатність пропонувати альтернативу сучасним ліберально-демократичним цінностям, сформовано цілісне уявлення про специфіку правої ідеології в українському контексті.

В умовах російсько-української війни, кризи парламентаризму, недовіри до політичних еліт, пошуку нових форм державних організацій зростає інтерес до авторитарних, елітарних, сакралізованих концепцій. У цьому контексті аналіз правих ідеологій українського походження — таких як націократія, класократія та інтегральний націоналізм — набуває не лише академічної, а й прикладної цінності для творення нових форм.

У результаті опрацювання першого розділу було встановлено, що вже у першій половині ХХ століття в Україні сформувались три самостійні, фундаментальні для подальших напрацювань праві концепції: націократія, класократія та інтегральний націоналізм. Попри різні погляди на джерела легітимності, тип державного устрою чи відношення до релігії, усі згадані ідеології відкидали демократичний релятивізм, ідеї рівності та звертались до традицій.

Націократія висуває концепцію представництва не партій, а суспільно корисних верств в органах виконавчої влади, підпорядкованих державній вертикалі. Класократія пропонує легітимацію влади через внесок, органічну взаємозалежність з рідною землею, моральний елітизм, що виростає з

традиційних класів, насамперед — хліборобського, а інтегральний націоналізм Донцова апелює до містичної волі нації, до вимоги від духовної еліти чину, фанатизму, дисципліни та готовності до жертви.

Усі три концепції заперечували плюралізм як слабкість і пропонували альтернативу у вигляді національної єдності, побудованої на авторитеті, ієрархії, місії. Центральними є сакральні інститути: сім'я, церква, клас, держава, які розглядаються як органічні елементи національного організму.

Націоналізм Донцова резонує з консервативною революцією у Німеччині 1920–1930-х років Юнгера та Шмітта. націократія Сціборського перегукується з італійським корпоративізмом доби Муссоліні, хоч і зберігає етнічну домінанту та обмежену форму авторитаризму. Загалом, українські праві ідеології засновані на європейській і світовій спадщині консерватизму, націоналізму, волюнтаризму, елітизму, консервативної революції, але є унікальними і пристосованими до контексту України. Саме вони заклали фундамент для подальших форм правої політичної думки, для якої характерна здатність до синтезу локального і глобального, поєднання метафізичного із конкретними політичними проектами.

У третьому розділі цілісно проаналізовано основні етапи трансформації українського правого руху — від доби міжвоєнної еміграції та організацій типу УНДО, УНР в екзилі й гетьманського руху, через діяльність ОУН і УПА, до формування пострадянських структур 1990-х — УНА-УНСО, КУНу, «Тризубу», а згодом і нових течій початку XXI століття.

У післямайданний період і особливо з початком війни 2014 року, праве середовище не лише радикалізувалося, але й надало дедалі більшого значення мілітаризму, який згодом уможливив формування на основі правих рухів військових частин Добровольчий Український Корпус «Правий Сектор», батальйон і полк «Азов», «Карпатська Січ». Значна частина цих структур у 2022–

2023 рр. була інтегрована в ЗСУ, ставши кадровими бригадами, як-от 3-тя ОШБр чи 67-ма ОМБр — на основі ДУК ПС).

Паралельно з 2014 до 2022 роки формувались політичні надбудови у вигляді партій та громадських організацій — «Національний корпус», «Правий сектор», молодіжні й культурні організації «Цивільний корпус Азов», «Традиція і Порядок», «Консервативна партія». Вони апелювали до правої ідеологічної спадщини ХХ століття, намагались поєднати масовість із антисистемним, антидемократичним змістом, однак стикалися з труднощами у виборчих змаганнях і арештами, переслідуваннями в межах активізму, громадської діяльності.

Усі проаналізовані організації по-різному звертаються до традицій і транслюють основні елементи класичних українських правих ідеологій — ієрархії, дисципліни, національної єдності, жертвового і фанатичного служіння. Спостерігається значна диверсифікація правого середовища — від християнського містицизму в організаціях орденного на зразок «Братства», до всеохоплюючих і таких, що пропонують вирішення широкого спектру політичних, соціальних, економічних проблем на зразок «Азову». Правий рух не є молотним, незважаючи на наявність спільних принципів, єдності у зверненні до традиції і культивуванні мілітаризму.

Дослідження дозволяє констатувати, що праві ідеології в Україні пройшли складний шлях і мають чималий досвід успішної адаптації: акценти змінювались від творчої, публіцистичної та наукової діяльності в еміграції до військової служби в умовах повномасштабної війни

Партії, як у випадку «Свободи», «Нацкорпусу», «Правого сектору» дійсно не були здатні стати найбільшimi у державі, однак відомі своїм соціальним і репутаційним капіталом, зв'язком з добровольчими формуваннями, вуличними молодіжними рухами, медіамережами, видавничими ініціативами. Праві партії мають значно більший потенціал після завершення війни, оскільки тоді

військовослужбовці з ідеологічно правих підрозділів мають бажання повернутися до політики.

Новизна полягає у систематизації та порівнянні провідних українських правих течій сьогодення, здатних запропонувати альтернативу демократичному режиму та системі цінностей, окреслити українські праві ідеології ХХ століття, від яких вони походять. Вперше зроблено спробу науково визначити їх спадкоємність, історію трансформації, взаємовплив, знайти спільне та відмінне.

Перспективними для подальших досліджень є розвиток аналізу концепцій окремих груп, на які можна умовно розподілити організації, як-от Гетьманського або Азовського руху; аналіз символів, рекламних, агітаційних матеріалів, які належать до правих організацій; вивчення міжнародної взаємодії українських правих, їх зв'язків із рухами у Польщі, Угорщині, Хорватії; порівняльні праві ідеології в українському та загальноєвропейському контексті.

Використані джерела:

1. BBC. В'ячеслав Шрамович. «Група С14: хулігани, які ловлять сепаратистів». 2017 р. URL: (<https://web.archive.org/web/20170704192343/http://www.bbc.com/ukrainian/features-40483834>)
2. Interfax. «Члени ЦК «Азов» та ветерани однойменного полку створили політичну партію «Національний корпус»». 2016 р. URL: (<https://interfax.com.ua/news/political/376701.html>)
3. ISLND TV. «Білецький: війна, неонацизм, лівацтво, Аваков, Коломойський, армія Медведчука, Стерненко. Антиподи». 2021 р. (16:47-19:11) URL: (<https://www.youtube.com/watch?v=dkFQDRwZSdQ>)
4. LB. Конгрес українських націоналістів URL: (https://lb.ua/file/party/1607_kongres_ukrainskih_natsionalistiv.html)
5. Reuters. Gabriela Waczyńska. «Ultra-nationalist Ukrainian battalion gears up for more fighting». 2015 р. URL: (<https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-azov/ultra-nationalist-ukrainian-battalion-gears-up-for-more-fighting-idUSKBN0ML0XJ20150325/>)
6. Авангард (АКС). «Світогляд Авангардиста». 2021 р. URL: (<https://t.me/avantguardia/889>)
7. Авангард. Офіційний сайт. URL: (<https://avantguardia.org.ua/>)
8. Архів ОУН. Журнал «Розбудова держави». 1991-1993 р. URL: (<https://ounuis.info/library/journals/2260/rozbudova-derzhavy.html>)
9. Астаф'єв Михайло. Курсова робота на тему «Сучасні консерватори в Україні». 2024 р. с. 24-28.
10. Богдан Ходаковський. «Пресконференція руху «Традиція і Порядок»». 2021р. URL: (https://www.youtube.com/watch?v=EuVsY0FsXMo&ab_channel=%D0%91%D0%BE%D0%B3%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%A5%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9)
11. В'ячеслав Липинський. «Листи до братів-хліборобів». Українське видавництво, 1926. с. 45-68 URL: (<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3615/file.pdf>)
12. Василь Деревінський. Деякі аспекти ідейних засад ОУН 1920-1930 рр. с.5. URL: (<http://dspace.nbu.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/67139/05/Derevinskyi.pdf?sequence=1>)
13. Ватра. «Програма Соціал-Національної Партії України» URL: (<https://www.vatra.cc/sotsial-natsionalizm/prohrama-sotsial-natsionalnoyi-partiyi-ukrayiny.html>)
14. Гай Ніжик. «Дискусійна платформа «Гетьманат – держава буржуазного націоналізму». 2018 р. URL: (<https://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2018video-derzava-hetmanat.php>)

- 15.Гедін М.С. «Українська, російська і польська класократія у творчій спадщині В'ячеслава Липинського». 2018 р. с 2-6 URL:(<https://istznu.org/index.php/journal/article/download/23/16/>)
- 16.Главком. Оксана Воронцова. «Київ відзначає 100-річчя Української держави Скоропадського (програма)». 2018 р. URL: (<https://glavcom.ua/kyiv/news/kijiv-vidznachaje-100-richchya-ukrajinskoji-derzhavi-skoropadaskogo-programa-493216.html>)
- 17.Громадське. Вікторія Рощина. «Від стрілянини, штурмів та розгону прайдів до політичної партії. Що відомо про «Традицію і порядок?»» 2022 р. URL: (<https://hromadske.ua/posts/vid-strilyanini-shturmiv-ta-rozgonu-prajdiv-do-politichnoyi-partiyi-sho-vidomo-pro-tradiciyu-i-poryadok>)
- 18.Дмитро Донцов. «Націоналізм». Видавництво «Свобода». 1926 р. с.120-125. URL: (https://mnk.org.ua/media/filer_public/55/ed/55eda776-6171-4b87-a01f-bc5becfb33dc/dmytro-doncov-nacionalizm.pdf)
- 19.Дмитро Корчинський. «Маніфест православної революції». 2004 р. URL: (<https://web.archive.org/web/20210125102013/http://thule.primordial.org.ua/manifest-bratstvo.htm>)
- 20.Е. С. Андрущенко. «Парамілітарні структури українського націоналістичного руху». 2011 р. с. 7-10 URL: (<https://old.istznu.org/page/issues/30/andryushchenko.pdf>)
- 21.Загребельний І. Націоналізм: альтернатива без альтернатив. 2021 р. с 31-45
- 22.Ігор Загребельний. «Станово-професійна організація населення і державний лад». 2016. с. 286. URL: (https://ussd.org.ua/wp-content/uploads/2019/05/b_ch_3_print-3-1.pdf)
- 23.Історична правда. «До питання про ідеологію Організації українських націоналістів» 2012 р. URL: (<https://www.istpravda.com.ua/research/2012/01/16/55531/>)
- 24.Конкурент. «Націоналізм – це вища стадія патріотизму, – депутат Волиньради». 2019 р. URL: (<https://konkurent.ua/publication/45161/natsionalizm-tse-vischa-stadiya-patriotizmu-deputat-volinradi/>)
- 25.Консервативна партія. «Слухай сюди». 2021 р. URL: (https://t.me/conservative_ukraine/10987)
- 26.Консервативна Партія. Богдан Ходаковський. «Є час розкидати каміння, а є час його збирати». 2022 р. URL: (https://t.me/conservative_ukraine/11040)
- 27.Конституція Миколи Сціборського. 1939 р. URL: (<https://constituanta.blogspot.com/2012/04/1939.html>)
- 28.Корчинський Д. Війна у натовпі. — Київ: Самвидав, 2001. URL: (<https://readbooks.com.ua/publitsistika/5494-vijna-u-natovpi-dmitro-oleksandrovich-korchinskij.html>)
- 29.Межа. 3 ОШБ заявили, що дівчина з ЛГБТ прайду з їх шевронами, не має до них відношення. 2024 р. URL: (<https://mezha.net/ua/bukvy/3-oshb-zaiavyly-shcho-divchyna-z-lhbt-praidu-z-ikh-shevronamy-ne-maie-do-nykh-vidnoshennia-onovleno/>)

30. Микола Вегеш. «До питання про участь ОУН в обороні Карпатської України».
 URL: (<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/31912/1/%D0%B4%D0%BE%20%D0%BF%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%BE%D1%83%D0%BD%20%D0%B2%20%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D1%96%20%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%BF%D0%B0%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.pdf>)
31. Народний огляд. Оксана Колосовська. «Європа повертається до націоналізму. Чому?». 2018 р. URL: (<https://www.ar25.org/article/yevropa-povertayetsya-do-nacionalizmu-chomu.html>)
32. Народний оглядач. «Мова і раса» 2008 р. URL: (<https://www.ar25.org/article/mova-i-rasa-pervynnist-pytannya.html>)
33. Новий Християнський. Дмитро Корчинський. «Я бачив Бога». 2023 р. (15:31-19:50) URL: (<https://www.youtube.com/watch?v=7yS-EHTgfKU>)
34. Правий Сектор. «Націоналізм, законництво й ідеологія «прав людини»». 2024р.
 URL: (https://www.facebook.com/photo.php?fbid=843388187821979&id=100064524169175&set=a.474987581328710&locale=nl_BE)
35. Правий Сектор. «Чому націоналісти проти ліберальних ідеологій» 2018 р.
 URL: (<https://www.facebook.com/partyrightsector/photos/a.611212672331812/1704910819628653/>)
36. Правий Сектор. Ірина Драгушак. «Націоналізм – це єдина ідеологія Свободи». 2019 р. URL: (<https://telegra.ph/Nac%D1%96onal%D1%96zm--ce-yedina-%D1%96deolog%D1%96ya-Svobodi-06-01>)
37. Радіо Свобода. «Блиск і злиденність УНА-УНСО». 2002 р. URL: (<https://www.radiosvoboda.org/a/889039.html>)
38. Радіо Свобода. Дмитро Шурхало. «Ніхто не хотів поступатися: як і чому стався розкол ОУН». 2020 р. URL: (<https://www.radiosvoboda.org/a/30798456.html>)
39. Радіо Свобода. Ірина Штогрін. «Правий сектор. Хто такі й чого хочуть?». 2014 р. (<https://www.radiosvoboda.org/a/25297508.html>)
40. Радіо Свобода. УПА: Коротко про головне. 2021 р. URL: (<https://www.radiosvoboda.org/a/30667647.html>)
41. Реванш: тактична група. «Спецпідрозділ «Реванш» ГУР МО вітає в своїх лавах нових бійців!». 2025 р. URL: (https://t.me/revanche_tactical/1279?single)
42. Свідомі. Устим Подола. «Міфи про неонацистів і Бандеру. Як «Азов» став мішенню російської пропаганди?» 2025 р. URL: (<https://svidomi.in.ua/page/mify-pro-neonatsystiv-i-banderu-yak-azov-stav-mishenniu-rosiiskoi-propahandy>)

43. Суспільне. Анастасія Коріновська. «Як завершилась «Україна без Кучми». Спогади організатора та політ'язня Ексклюзивно». 2021 р. URL: (<https://suspilne.media/111781-ak-zaversilas-ukraina-bez-kucmi-spogadi-organizatora-ta-politvazna/>)
44. Сціборський М. Націократія. Прага: Українське видавництво. 1935 р. с.12-25 URL: (<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/28750/file.pdf>)
45. УІКДІ. «Лекція Едуарда Юрченка «Гетьманська ідея в контексті європейського консерватизму та реалій третього тисячоліття». 2025 р. URL: (<https://conservative.study/novunu/lektsiia-eduarda-iurchenka-hetmanska-ideia-v-konteksti-ievropejskoho-konservatyizmu-ta-realij-tretoh-tysiacholittia/>)
46. Українська правда. Мустафа Найєм. «За лаштунками «Правого сектору». 2014 р. URL: (<https://www.pravda.com.ua/articles/2014/04/1/7020952/>)
47. Український інститут національної пам'яті. «Українська повстанська армія». 2016 р. URL: (<https://uinp.gov.ua/informaciyini-materialy/viyskovym/ukrayinska-povstanska-armiya>)
48. Український тиждень. Тетяна Осташко. «В'ячеслав Липинський. Останній рік життя. Доля архівної спадщини». 2023 р. URL: (<https://tyzhden.ua/viacheslav-lypynskiy-ostannij-rik-zhyttia-dolia-arkhivnoi-spadshchyny/>)
49. Український тиждень. Тетяна Осташко. «Від Польщі до Аргентини. Як прибічники Павла Скоропадського збудували міжнародну гетьманську мережу». 2022 р. URL: (<https://tyzhden.ua/vid-polshchi-do-arhentyiny-iak-prybichnyky-pavla-skoropadskoho-zbuduvaly-mizhnarodnu-hetmansku-merezhu/>)
50. Уніан. Григорій Бондар. ««Тотальний опір»: у Києві пройшов відкритий вишкіл». 2021 р. URL: (<https://www.unian.ua/society/totalniy-opir-u-kiyevi-proyshov-vidkritiy-vishkil-novini-kiyeva-11564842.html>)
51. Цензор Нет. Микола Кравченко. Антологія українського націоналізму ХХ ст. 2020 р. URL: (https://censor.net/ru/blogs/3218921/antologiya_ukranskogo_natsionalizmu_hh_st)

АНОТАЦІЯ

Дипломної роботи

Тема _____ Праві альтернативи демократії в Україні (ідеологічні основи, становлення, еволюція і сучасний стан).» _____

Студент _____ Астаф'єв Михайло Єгорович _____

Рік навчання, факультет _____ ФСНСТ, політологія-4 _____

Науковий керівник _____ Гарань О.В. Доктор, професор НаУКМА _____

Рецензент _____

Захищена “ ____ ” _____ 200_ р. *(дата не проставляється)*

Короткий зміст роботи _Робота розкриває праві альтернативи демократії в Україні — їхні ідеологічні витoki, історичну трансформацію та сучасний стан. У центрі дослідження — українські праві рухи від свого умовного початку у формі націократії, класократії та інтегрального націоналізму, до партій, організацій й середовищ, які діяли в незалежній Україні і значною мірою були переформатовані на військові частини.

Увагу приділено до критики правими українськими рухами недоліків, осмислення сакральних інститутів, джерела влади. Висвітлено їх відмінні та спільні морально-філософські основи, зв'язок із європейськими та світовими ідеологіями на зразок італійського фашизму, консервативної революції.

У полі дослідження перебувають рухи часів міжвоєнної еміграції, 1990-х і 2000-х років, Майдану, АТО та ООС та повномасштабного вторгнення Росії. Кожна зі згаданих подій була тригером для видозміни окремих організацій і цілих рухів, їх утворення, зникнення або перевтілення. Окремо розглянуто діяльність УНА-УНСО, ОУН і УПА, «Тризубу», Правого сектору, Азовського руху, «Братства», «Традиції і порядку», «Гарнізону», «Свободи».